

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Emancipační proces v oblasti vzdělávání žen ve druhé
polovině 19. století do počátku 20. století a úloha brněnské
Vesny**

Alena Hůlová

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor České dějiny

Bakalářská práce

**Emancipační proces v oblasti vzdělávání žen ve druhé
polovině 19. století do počátku 20. století a úloha brněnské
Vesny**

Alena Hůlová

Vedoucí práce:

PhDr. Roman Kodet, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Tímto způsobem bych ráda poděkovala PhDr. Romanu Kodetovi, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, trpělivost a cenné rady.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	VNÍMÁNÍ ŽEN A KROKY K EMANCIPACI	5
2.1	TRADIČNÍ POSTAVENÍ ŽENY PODLE „KINDER, KÜCHE, KIRCHE“	7
3	SPOLKOVÉ HNUTÍ A CESTA ŽEN KE VZDĚLÁVÁNÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH...	10
3.1	SALONNÍ SVĚT JAKO PŘEDZVĚST SPOLKŮ	11
3.2	VZDĚLÁNÍ ŽEN	14
3.3	ÚVOD DO ZAKLÁDÁNÍ DÍVČÍCH ŠKOL.....	15
3.4	VZDĚLÁVÁNÍ DÍVEK V 2. POLOVINĚ 19. STOLETÍ.....	17
3.5	OSOBNOSTI SPOJENÉ SE VZDĚLÁNÍM	20
4	SPOLEK VESNA	25
4.1	ŠKOLY SPOLKU VESNA	33
4.1.1	<i>První česká pokračovací dívčí škola ženské vzdělávací jednoty Vesny v Brně...</i>	<i>33</i>
4.1.2	<i>Vyšší dívčí škola a průmyslová škola.....</i>	<i>37</i>
4.1.3	<i>Dívčí lyceum.....</i>	<i>38</i>
4.2	DALŠÍ VÝVOJ ŠKOL	39
4.3	VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI SPOJENÉ S VESNOU	40
5	ZÁVĚR	44
6	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	47
7	ABSTRACT	54
8	PŘÍLOHY	55

1 ÚVOD

Devatenácté století představovalo v českých zemích dobu významných proměn ve všech oblastech života. Katalyzátorem, který vedl k změnám v uspořádání společnosti, se stala francouzská revoluce. Z tehdejšího stavovského uspořádání se začala rodit česká občanská společnost tvořená středními vrstvami. Postupně také sílilo postavení ženy ve společnosti a ty se zapojovaly do vlasteneckých snah o povznesení českého národa a jeho jazyka. Zároveň se veřejnost v průběhu národního obrození začala zajímat o české školství.

Námět této práce jsem zvolila, protože mne zaujala myšlenka emancipace, ženského údělu a schopnosti žen se s tím vypořádat. Můj původní záměr, věnovat se jen českému ženskému spolkovému hnutí, mne při bližším prostudování literatury přivedl nejen k problematice podoby života dívek a žen ze středních vrstev v 19. století a postojům společnosti k této skupině obyvatelstva, vyloučené z veřejného dění, ale také k iniciativám pokrokově uvažujících žen, jež se zabývaly povznesením „jemného pohlaví“ v sociální, kulturní a vzdělávací oblasti. Při procházení knih vztahujících se k budování vyššího a středního dívčího školství jsem se v textu náhodně setkala s několika zmínkami o spolku Vesna a jeho školách, o kterých jsem poté zjistila, že přes svoji zajímavost jsou mezi historiky doposud opomíjeným tématem. Na volbu tématu zapůsobila také snaha připomenout v tomto roce 130. výročí k příležitosti založení první české pokračovací školy spolku Vesna.

Cílem této práce je přiblížit situaci žen v Čechách a na Moravě, počátky emancipace, ozřejmit boj za rovnoprávné postavení žen a jejich cestu ke vzdělání, která nakonec vedla k finanční nezávislosti žen. A objasnit za jakých okolností vznikl spolek Vesna v Brně, čemu se věnoval, z jakého důvodu zakládal školy a čím přispěly k lepšímu postavení a uplatnění žen ve společnosti.

Práce je pro svoji přehlednost rozdělena tematicky do tří kapitol, členěných do podkapitol. První z nich shrnuje obecné názory a postoje filosofů, myslitelů, lékařů a osvícenců na ženu a vliv jejich myšlenek na utváření mínění společnosti. Většina těchto názorů se odvíjela od vymezení přirozených mužských a ženských hranic. Tato kapitola tematicky navazuje na podkapitolu, kde se snažím vystihnout tradiční roli ženy 19. století v tehdejší společnosti dle rčení Kinder, Küche, Kirche. A jakým způsobem tyto tendence ženu omezovaly v plnohodnotném životě. Převládal postoj, že ženy nepotřebovaly hlubší vzdělání, protože jediným jejich působištěm mohla být jen oblast domácnosti. Dosažení

rovnoprávnosti žen v soukromé sféře i veřejném životě se pozvolna stalo cílem emancipačního hnutí. Po představení těchto poměrů navazují další kapitolou, ve které se zabývám také salony a jakou roli v nich hrála žena. Z tohoto specifického druhu setkávání se mimo jiné zrodil spolkový život a ženské spolkové hnutí, jež mělo své specifické podoby v českých zemích. Dále pokračuji systematickou činností pokrokově uvažujících žen, věnovaných budování českého dívčího školství v rámci spolkového hnutí, pro které bylo vzdělání jednou z nejdůležitějších hodnot. Jen vzdělaná žena se mohla stát rovnocennou ve společnosti a také být tímto způsobem vnímána. Neopomím ani krátké přiblížení do vývoje školství od vydání Všeobecného školního řádu roku 1774 Marií Terezií. Druhou kapitolu zakončuji osobnostmi, které měly zásadní význam na vzdělávání žen a tedy i pro jejich emancipaci.

Poslední kapitola, respektive její první část se věnuje tématu spolku Vesna. Popisuje nejdříve okolnosti vzniku spolku roku 1870, poté jeho bohatou kulturní a vzdělávací činnost v různých údobích fungování. Vývoj vedl od dívčího pěveckého spolku se zpěvní školou pro dorůstající dívky, jeho změnou na Ženskou vzdělávací jednotu Vesny, kdy potřebě vzdělání byl kladen větší význam a přes následné rozvíjení přednáškové činnosti, zřizování knihoven, čítáren, založení salonu, konání „večerů“, zřízení „poptavárny“ práce, zakládání národopisných sbírek a změnu na Ženský vzdělávací a výrobní spolek Vesna v Brně. Druhá část této kapitoly se zabývá vývojem jednotlivých Vesniných škol zaměřených na všeobecné i praktické vzdělávání žen, důležité pro jejich uplatnění na trhu práce. Prostor věnuji především první dívčí pokračovací škole, dále vyšší dívčí škole, průmyslové škole a dívčímu lyceu. V této části popisují otevření první dívčí pokračovací školy a její vyučovací osnovy, dívky zde měly získat vědomosti, které by uplatnily v ženském průmyslu či v domácnosti. Dále seznamují se zakládáním mnoha kurzů hlavně pro vzdělávání učitelek ženských prací, významná byla večerní škola pro dělnice a služky, jejíž založení se setkalo s velkým úspěchem. Na konci kapitoly zmiňuji důležité osobnosti pro školství spolku Vesna, bez kterých by se vše neuskutečnilo a nerozrostlo do takových rozměrů.

Bakalářská práce je zpracována na základě vydaných i nevydaných pramenů, dobových periodik a odborné literatury v českém a německém jazyce. V Moravském zemském archivu v Brně jsem k tématu spolku Vesna a její vzdělávací činnosti prostudovala ve fondu G 167 knihy, kartony s dochovanými výročními zprávami (spolku, pokračovací školy, lycea), zápisy ze schůzí, kroniky, dokumenty ke známým členům Vesny a převažující byly různé tisky tvořené poznámkami, letáky, brožurkami,

novinovými výstřižky a korespondencí týkající se spolkových záležitostí a dále publikace vydané Vesnou či o Vesně. Odkázána jsem byla hlavně na archivní dokumenty, protože činnost Vesny a Vesniných škol dosud nikdo kompletně nezpracoval a nevydal. Zpočátku mi pro lepší orientaci v kartonech a knihách pomohl Inventární soupis fondu G 167 v Moravském zemském archivu v Brně. Díky vstřícnému přístupu zaměstnanců v Moravském zemském archivu jsem materiálu nakonec nashromáždila více, než bylo možné do této práce zahrnout. Dalším zdrojem informací byla Moravská zemská knihovna v Brně, kde měly například ve svých knihovních fondech vydané sborníky Vesny k různým příležitostem. Částečně jsem také vycházela z díla autorek Anny Kalinové, Lenky Novákové nazvané *Dcerám českým--: brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870–1920* a z článku *Brněnská Vesna a její význam v moravském národopisu* z Matice moravské od Vlasty Fialové. Dalším přínosným zdrojem informací mi byl příspěvek autorky Vlasty Šanderové s názvem *Sedmdesát let brněnské Vesny* ze sborníku *Ženy na Moravě* a dále díla vydaná k příležitosti výročí jako *Památník Vesny k 50. výročí založení „první české pokračovací a výrobní školy dívčí v Brně“* či *Sborník Vesny 1932*.

Při studiu materiálů jsem měla možnost seznámit se s tehdejšími užívaným písemným projevem a dobovými výrazy, z nichž některé jsem v textu použila. Pročítání pramenů, například kronik spolku Vesny 1896–1897 a 1870–1895 či kronik dívčího lycea, nebylo vždy snadné. Podklady z dobového tisku představovaly další zdroj informací, který mi poskytl náhled na činnost spolku Vesny či Vesniných škol. Součástí archivního fondu G 167 byly rovněž výstřižky z periodik *Národní politika*, *Ženské listy* a *Moravská orlice*, které si členská základna spolku schovávala. Většina těchto článků se shodovala s textem sborníků, brožurkami Vesny a dalšími přístupnými dokumenty v archivním fondu G 167. O prvopočátcích činnosti Vesny jsem čerpala informace z periodika nazvaného *Moravská orlice*.

Zásadním zdrojem informací, pro první část práce, se mi stala dostupná odborná literatura, podle níž jsem se také inspirovala v tematickém uspořádání kapitol. Podstatným se mi stalo dílo *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století* od Marie Bahenské, poskytující informace k ženskému spolkovému hnutí i dívčímu školství a publikace s názvem *Vzdělávání dívek v Čechách*, v němž se Markéta Pánková věnovala vývoji vzdělávání dívek a žen. Komplexní náhled na ženskou otázku v rámci českých zemích mi umožnily dvě kolektivní studie, od Marie Bahenské, Dany Musilové a Libuše Heczkové, nazvané *Iluze*

spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století a Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století. Další dílo zabývající se emancipací žen od Velké francouzské revoluce pojmenované *Zrození moderní ženy* napsala Lynn Abramssová. Informace jsem čerpala také z publikace *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století* od Jany Malínské, dalším zdrojem bylo dílo *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, jehož autorkou je Marie L. Neudorfllová. Také Milena Lenderová specializující se na českou ženskou otázku v 19. století mne pomohla zorientovat se v dané tématice knihou *K hříchu a k modlitbě. Žena v minulém století*. Pro lepší porozumění dobové situaci a zasazení emancipace žen do širšího rámce českých dějin jsem použila knihu *České země v letech 1792–1848. Formování novodobého českého národa ve věku cylindrů, krinolín a nástupu páry*.

2 VNÍMÁNÍ ŽEN A KROKY K EMANCIPACI

Pojem emancipace žen neboli feminismus¹ vyjadřuje úsilí žen o rovnocenné i rovnoprávné postavení. Myšlenky rovnoprávnosti vycházely z osvícenství, křesťanství a ideálů Velké francouzské revoluce a zahájily demokratizační a občanské procesy v Evropě, které měly vliv na celou společnost.² Pokrok vycházel z poznání, vzdělávání a moderní legislativy. Kritizovaly se například velké rozdíly ve společnosti a zdůrazňovala se rovnoprávnost mužů a žen. To způsobilo, že česká společnost se začala zabývat záležitostmi spřízněnými s emancipací ženy v rodině a ve společnosti.³ „*Možnost intenzivnější komunikace mezi lidmi, zvláště mezi inteligencí a veřejností, snadnější přístup ke znalostem a vzdělání, vzrůstající tlak veřejnosti s cílem ovlivňovat veřejné záležitosti umožňovaly postupně i ženám, aby si uvědomily své potřeby a zájmy, a také prostředky k jejich dosažení.*“⁴ Tehdejší představa o tradičním postavení ženy byla důsledkem vžitých filosofických, církevních a politických postojů.⁵

Myšlenkám a názorům o vymezení přirozených mužských a ženských hranic se koncem 18. století věnovali osvícenští vědci i filozofové a počátkem 19. století se stávající bádání dále rozvíjelo. „*Ženám bylo stále znovu a znovu opakováno, že ženství spočívá ve skromnosti, trpělivosti, sebeobětování, zbožnosti, v rodinném životě a v mateřství.*“⁶

Pro 19. století je typický také zájem o zkoumání ženského těla, od něhož se odvíjelo chápání ženské přirozenosti a role. Fyzické diference mužů a žen se stávaly odpověďmi na společenské a morální rozdíly.⁷ Mezi vědci a lékaři, převážně muži, převažovalo tvrzení, že špatný zdravotní stav či nemoci vycházely z narušení ženské přirozenosti. Ženám, které vykazovaly příznaky jako únavu, omdlívání, bušení srdce, závratě, projevy vzdoru i projevy nezávislosti, byla lékaři diagnostikována hysterie. Tyto „neurologické poruchy“ se týkaly nejčastěji žen středních tříd a ve druhé polovině 19. století se to mezi nimi šířilo jako epidemie. Lékem na nervové poruchy bylo

---

¹ Ottův slovník naučný, sv. XXVII, Praha 1908, s. 803–811, heslo „*Ženská emancipace*“.

² BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ D., *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*, České Budějice 2011, s. 16.

³ MALÍNSKÁ, J., *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*, Praha 2005, s. 10–11.

⁴ NEUDORFLOVÁ, M., *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, Praha 1999, s. 9.

⁵ MALÍNSKÁ, *Do politiky prý*, s. 9.

⁶ ABRAMSOVÁ, L., *Zrození moderní ženy. Evropa 1789–1918*, Brno 2005, s. 45.

⁷ Tamtéž, s. 26.

předepisováno manželství, děti či odnětí veškerých smyslových impulsů. Dále panovalo nesmyslné přesvědčení, že ženy nemoci využívaly jako prostředek vzpoury proti omezování společností.⁸ „*Těmto ženám bylo upíráno vzdělání, duševní podněty i ekonomická nezávislost a neustále byly nabádány k tomu, aby se připodobňovaly ideálu ženství, jenž oslavoval bledou, churavou a mdlou krásu, takže se nemoc v jejich případě stala zároveň ospravedlněním i voláním o pomoc.*“⁹ V polovině 19. století lékaři dokonce tvrdili, že nemoci ženského reprodukčního systému vyvolala ženská emancipace.¹⁰

Z těchto poznatků je patrné, že se lékaři zasloužili o formování nového pojetí ženského těla. Zároveň filosofové, různí myslitelé, vědci, romanopisci, církevní představitelé a pedagogové se věnovali formování novodobého poslání žen ve společnosti a tvorbě koncepce ženské totožnosti. Přesto tyto propojené myšlenkové proudy ještě potvrdily rozdílnost mezi pohlavími a ženskou společenskou předurčenost.¹¹ Mezi tyto stoupence se zařadil zastánce moderní společnosti Jean Jacques Rousseau, který se zabýval koncepcí domácího krbu, mateřstvím a vymezením rolí, které se staly uctívaným prvkem evropské kultury.¹² „*Ideologie známá jakožto ideologie oddělených sfér, jejíž nedílnou součástí bylo oddělení mužské a ženské role, odlišení veřejného a soukromého života a formulace domácí ideologie, byla téměř jistě dílem industrializujících společností západní Evropy, nikoli výtvozem jediného muže, Rousseaua.*“¹³ Jean Jacques Rousseau a německý filosof Georg Wilhelm Friedrich Hegel stanovili ženě soukromou sféru a specifické vzdělání pro lepší plnění domácích prací. Panovalo přesvědčení, že žena je bytost nerovnocenná, patřící jen do soukromé zóny. Tento postoj vystihoval vlastnický vztah muže k ženě, kde se uspokojivě nechránily její potřeby, důstojnost a zájmy.¹⁴

V době osvícenství se rovněž prosadila Mary Wollstonecraftová. Byla slavnou spisovatelkou, která zastávala, v knize *Obhajoba ženských práv*, na tuto dobu příliš radikální model ženy. „*Pohrdala snahou udržovat dívky v nevědomosti a nevinnosti i tím, že se spíše učí, jak se zavděčit mužům a jak předstírat skromnost, než aby byly připravovány pro život.*“¹⁵ Hlavním prostředkem k přeměně ženy, ze stávajících postojů bylo právě vzdělání.¹⁶ Wollstonecraftová vyznávala samostatnou, chytrou a vzdělanou

---

⁸ ABRAMSOVÁ, s. 28–30.

⁹ Tamtéž, s. 31.

¹⁰ Tamtéž, s. 31.

¹¹ Tamtéž, s. 31–34.

¹² Tamtéž, s. 34–35.

¹³ Tamtéž, s. 35.

¹⁴ BAHENSKÁ, HECZKOVÁ, MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 38.

¹⁵ ABRAMSOVÁ, s. 37.

¹⁶ BAHENSKÁ, HECZKOVÁ, MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 39.

osobu, která se nenechává strhávat emocemi a rozhoduje o své budoucnosti. Prosazovala vzdělání pro obě pohlaví společně a na stejné úrovni.¹⁷

Objevovali se vzdělanci, kteří vnímali ženu jako rovnocennou. Tuto koncepci považoval za výhodnou také Alexis de Tocqueville, který byl zastáncem rovnosti a nižší postavení žen pokládal za nepřirozené.¹⁸ Mezi další stoupence těchto myšlenek patřil Bernard Bolzano, který působil na univerzitě v Praze. Bolzano byl proslulý český myslitel, filosof, matematik, který patrně jako první v habsburské monarchii šířil na svých přednáškách mezi studenty myšlenky o rovnocennosti mužů a žen. Bolzanova pedagogická a vědecká činnost byla založena na osvícenském smýšlení a náboženství. Pro své názory se opakovaně shledával s nepochopením i nepřátelstvím ze strany svých spolupracovníků a vyšší moci. Například v dílech *O nejlepším státě*, *O povolání a důstojnosti ženského pohlaví* a v dalších spisech o pokroku shrnul myšlenky z přednáškové činnosti, kde poukazyval na „*rovnocennost, rovnoprávnost obou pohlaví v rodině a ve společnosti, stejně kvalitní vzdělání v mateřském jazyce pro chlapce a dívky, znalost českých dějin, literatury etc.*“¹⁹ a dále se snažil upozornit na nedoceněnou práci žen v rodinách.²⁰ Jeho tvorba a teze ovlivnila mnoho vzdělců i žen.

2.1 Tradiční postavení ženy podle „*Kinder, Küche, Kirche*“

Ve Všeobecném občanském zákoníku z roku 1811 bylo uvedeno, že „*Manželka je i v domácnosti pouze vykonavatelkou manželových příkazů. Manžel byl hlavou rodiny, byl oprávněn vést domácnost, zastupovat manželku na úřadech a byl povinen jí poskytovat výživu.*“²¹ Postavení ženy ve společnosti bylo v této době nerovnocenné a přístup mužů k ženám můžeme vyjádřit jako vlastnický, ženy se stávaly po sňatku majetkem svého muže.

Jak tedy vypadal pohled na tradiční roli ženy v 19. století? Život dívek ze slušných a dobře zajištěných rodin, většinou měšťanských či středostavovských, měl směřovat v duchu tradičních konzervativních norem, kterými měl být sňatek, domácnost, děti a následně jejich výchova.²² Na vzdělání dívek byl proto kladen menší důraz, než na

---

¹⁷ BAHENSKÁ, HECZKOVÁ, MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 36–38.

¹⁸ ABRAMSOVÁ, s. 40.

¹⁹ MALÍNSKÁ, *Do politiky prý*, s. 14–16.

²⁰ Tamtéž, s. 14–16.

²¹ Tamtéž, s. 9.

²² BAHENSKÁ, M., *Počátky emancipace v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005, s. 7.

vzdělání chlapců. Převládala postoj, že ženy nepotřebovaly hlubší vzdělání, protože jediným působištěm mohl být jen mikrosvět domácnosti.²³ „Na ženě ležela odpovědnost za útulnou domácnost, jako manželka, matka a hospodyně vládla v domě a na zahradě, zatímco manžel vykonával své povolání mimo dům.“²⁴ Fungování domácnosti nám reflektují deníky a paměti. Oceňována byla především šetrnost, pracovitost, skromnost ve stravovacích zvycích, v oblékání, ale i v zařízení domácnosti.²⁵

Na negativní argumentaci vůči ženám, tedy pro nemožnost uplatnění žen v oblastech mužských se podílela zejména lékařská věda, podporující představu slabosti a křehkosti citově založené poloviny lidstva.²⁶ Společnost vnímala ženu jako bytost po celý život nemocnou a tomu svědčila v té době vysoká ženská úmrtnost, jelikož dívka byla z hlediska zdraví na rozdíl od chlapce od narození vědomě zanedbávána. Žena byla vyčerpávána častými porody, nevhodnou životosprávou, oblečením, nízkou úrovní hygieny a těžkou prací.²⁷ Z hlediska stravy se ženské pohlaví rovněž opomíjelo, to nejlepší se předkládalo otcí, synům a nakonec ženám a dívkám. Muž jako živitel rodiny plnil důležitou a nezpochybnovanou roli.²⁸

Panující společenské předsudky a stereotypy nebylo snadné změnit, protože mnohé z žen přijímaly svou tradiční roli (manželky, matky a hospodyně) bez zásadnějšího protestu. Ženy směřovaly k uzavření manželského sňatku, kterému podřizovaly svůj dosavadní život, příkladem nám může být Bohuslava Rajska, která se vzdala své pedagogické činnosti po sňatku s Františkem Ladislavem Čelakovským. Péči o rodinu národního básníka považovala za vlasteneckou povinnost.²⁹

V měšťanských rodinách se často potýkali s finančními problémy, když se pokoušely provdat více dcer. Na uzavření sňatku záviselo společenské postavení i výše věna. Neprovdané ženy se dostávaly do nezáviděníhodné situace a stávaly se závislými na příbuzných, kde dělaly jen lepší služky a neplacené vychovatelky. Práce v zaměstnání nepřipadala pro dívky z měšťanských vrstev v úvahu, s ohledem na jejich společenskou

---

²³ LENDEROVÁ, M., *Normy ženského chování a jejich proměny v průběhu devatenáctého století*. In: Studie k sociálním dějinám 19. století 7, 1997, s. 33–34.

²⁴ Tamtéž, s. 34–35.

²⁵ BAHENSKÁ, M., *Život měšťanské rodiny 19. století ve vzpomínkách žen*. In: Museum Vivum Supplementum. Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Rožnov pod Radhoštěm 2007, s. 49–50.; BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ, D., *O ženské práci. Dobové (sebe)reflexe a polemiky*, Praha 2014, s. 7–8.

²⁶ BAHENSKÁ, HECZKOVÁ, MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 7.

²⁷ LENDEROVÁ, *Normy ženského chování*, s. 38–39.

²⁸ BAHENSKÁ, *Život měšťanské rodiny*, s. 49–50.

²⁹ BAHENSKÁ, M., *Bohuslava Rajska a její podíl na vzdělávání dívek v první polovině 19. století*. In: Život pro historii. Ústí nad Orlicí 2007, s. 39–43.

prestíž a s nulovou šancí najít si zaměstnání, protože jim chyběla odborná kvalifikace. Přestože chybějící vzdělání bylo překážkou, dívky se tradičně vychovávaly „*k péči o domácnost – tzv. domácím ctí, jak tuto činnost se špatně skrývanou ironií označovala Karolína Světlá.*“³⁰ Tento typ výchovy převládal až do konce 19. století. Eliška Krásnohorská nazývala tímto způsobem vychovávané dívky jako „*bezenný kapitál*“³¹. Též jazykovědec Jan Gebauer se rozcházel se zastaralým míněním většiny společnosti a podporoval své dcery v moderním vzdělávání. Zvyšovat si kvalifikaci se zpočátku odvažovaly pouze některé ženy, protože to znamenalo snášet pohrdání a odsouzení okolím.³²

Obecně uznávaná představa „*o ženském údělu, schopnostech a postavení*“³³ se pomalu vytrácela a zájem ženy se přestával omezovat jen na domácnost, ale rozmáhající se nacionalismus a národní obrození přiváděl ženy k větší účasti na veřejných záležitostech.³⁴ Ekonomický či hospodářský vývoj nenávratně ovlivnil postavení ženy v rodinné a veřejné sféře. Prosadil změnu dívčí výchovy, vzdělávání a následné výtěžné aktivity.³⁵ Příslušnice středních vrstev se staly hlavními nositelkami ženského hnutí.³⁶

---

³⁰ BAHENSKÁ, *Bohuslava Rajská*, s. 50.

³¹ Tamtéž, s. 50.

³² Tamtéž, s. 49–50.

³³ BAHENSKÁ, *Počátky emancipace*, s. 7.

³⁴ Tamtéž, s. 7.; BAHENSKÁ, HECZKOVÁ, MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 41–42.

³⁵ BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ, D., *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, s. 7–8.; BRABENCOVÁ, J., *Ženská otázka a česká společnost v průběhu 19. a na počátku 20. století: vývoj vyššího dívčího vzdělání*. In: MACHAČOVÁ, J., MATĚJČEK, J. (ed.), *Studie k sociálním dějinám*, Praha 1999, s. 169–171.

³⁶ BAHENSKÁ, M., *Pomalu, pozvolna, po špičkách. K chápání a reflexi pojmu emancipace v českých zemích v 19. a 20. století*. In: *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*, s. 447.

3 SPOLKOVÉ Hnutí A CESTA ŽEN KE Vzdělávání V ČESKÝCH ZEMÍCH

Ženské spolkové hnutí mělo mnoho tváří a české ženské úsilí patřilo mezi jedno z nejzajímavějších. Jedinečným rysem českého emancipačního proudu byla právě spolupráce s muži, prosazování nároků v souladu s národním hnutím a s právním řádem. Eliška Krásnohorská píše ve svém díle *Ženská otázka česká*, že „*ženské úsilí se řídí prospěchem národa*“³⁷

V první polovině 19. století se emancipační proud viditelně podepsal na ženských aktivitách, myšlení a postojích. První veřejné projevy žen ve čtyřicátých letech jsou spojeny s rozvojem společenského a kulturního života.³⁸ Ve vzdělání i výchově se odrážely hospodářské a sociální poměry, měnilo se vnímání účelu dívčího vzdělání.³⁹ Jednou z nejdůležitějších součástí emancipačního proudu a zároveň spolkového hnutí bylo právě zakládání českých dívčích škol,⁴⁰ kde se spolkové hnutí orientovalo na přednáškovou a vzdělávací činnost.⁴¹

Období metternichovského a bachovského absolutismu, konkrétně čtyřicátá a padesátá léta 19. století, nebylo příznivě naladěno pro národní iniciativy, přesto za této situace začaly vznikat salonní společnosti, které se staly zárodky budoucích spolků. Po vyhlášení výjimečného stavu v červnu 1848 bylo veškeré veřejné působení nežádoucí a takřka neproveditelné. Řada osob se stáhla do soukromí, kde se vyvíjely úzké přátelské skupiny. Salony a z nich vzniklé spolky hrály důležitou úlohu při zakládání a podporování dívčích škol od šedesátých let 19. století.⁴² Ženské hnutí také ovlivnil zákon číslo 142 z roku 1867, který ustanovil právo se shromažďovat a vytvářet další spolky. „*Daný legislativní rámec, který jen s nepatrnými úpravami platil do rozpadu habsburské monarchie, vytvořil poměrně stabilní prostor pro široké občanské aktivity. České občanské ženské hnutí, formující se od počátku šedesátých let 19. století, navázalo na ojedinělé pokusy svých předchůdkyň z konce třicátých a čtyřicátých let v oblasti charitativní, kulturní a vzdělávací.*“⁴³

³⁷ BAHENSKÁ, *Pomalů, pozvolna, po špičkách*, s. 445.

³⁸ BAHENSKÁ, HEČZKOVÁ, MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 15, 17, 22.

³⁹ Tamtéž, s. 121.

⁴⁰ BAHENSKÁ, *Pomalů, pozvolna, po špičkách*, s. 451.

⁴¹ MALÍNSKÁ, *Do politiky prý*, s. 11.

⁴² BAHENSKÁ, M., *Víc než „Kinder, Küche, Kirche“? Význam ženských spolků a jejich vzdělávacích aktivit v druhé polovině 19. století*. In: *Entwicklung slawischer Literatursprachen, Diglossie, Gender. Literalität von Frauen und Standardisierungsprozesse im slawischen Areal*, München 2006, s. 179–200.

⁴³ BAHENSKÁ, M., MALÍNSKÁ, J., *Ženy a politika (1890–1938)*, Praha 2014, s. 145.

3.1 Salonní svět jako předzvěst spolků

Místem zrodu salonu bylo francouzské prostředí, kde ženy debatovaly o dívčím školství a otázkách vzdělávání žen.⁴⁴ Salon byla specifická podoba společenství, kde se pěstovala salonní řeč, elegantní noblesní styl, pravidelné kulturní i vzdělávací programy a oddechové společenské zábavy. Vše salonní bylo obdivováno a zároveň opovrhováno.⁴⁵ Český salonní život vznikl ve zcela odlišných dobových i společenských podmínkách a začleňoval se do činnosti národního hnutí. Na počátku 19. století byly pro nevyzrálé české prostředí typické schůzky v hostincích, střídme místní bály a posezení s přáteli při doprovodu hudby.⁴⁶

Salonní život se začíná rozšiřovat bezprostředně před březnem 1848. Z vrstvy buržoazie se zrodila bohatší vrstva národní společnosti, která chtěla zjevně ukázat svou nově nabytou sociální a politickou úlohu, stavěla si honosná sídla a osvojovala si znaky aristokratického života.⁴⁷ Tento výkvět národa si stanovil za cíl vybudovat český salon dle francouzského vzoru. Cestu k vymezenému ideálu znesnadňovaly komplikace, například špatné hospodářské poměry měšťanstva, prostorová a kulturní omezení.⁴⁸ Většina měšťanských vlasteneckých rodin vůbec nečetla a neměla doma žádnou národotvornou literaturu, v salonní konverzaci hostitelkám bránila nedostatečná slovní zásoba.⁴⁹ „*Špatná znalost mateřštiny přitom nebyla problémem jen první poloviny 19. století, ale přetrvávala mnohem déle, často až do devadesátých let 19. století, jak dokládá například tato vzpomínka z roku 1890: Čeština dívek vypadala pak často uboze. Pamatuji, jak jedna z nich psala své sestřenici: Pošly mi tu škatuly.*“⁵⁰ Užívání češtiny se jevílo jako problémový jazyk v salonech i vlasteneckých skupinách.⁵¹ Pojetí českého salonu mělo k francouzskému ideálu značně daleko a salon plnil spíše úlohu rodinné sešlosti, než místo k setkávání a navazování nových kontaktů.⁵²

Původní struktura stavovské společnosti měla stále převahu v organizaci a fungování státu, ale občanské tendence se v českých zemích hlásily o slovo jen

---

⁴⁴ LENDEROVÁ, M., *K hříchu a k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999, s. 41–42.

⁴⁵ PEŠKOVÁ, J., *Salony jako místo setkání*. In: *Salony v české kultuře 19. století*, s. 8–9.

⁴⁶ RAK, J., VLNAS, V., *Česká hra na salon*. In: *Salony v české kultuře 19. století*, s. 223–225.

⁴⁷ Tamtéž, s. 226.

⁴⁸ Tamtéž, s. 227.

⁴⁹ Tamtéž, s. 228.

⁵⁰ BAHENSKÁ, *Počátky emancipace*, s. 10.

⁵¹ MACURA, V., *Salon u Fričů a konverzační slovník pro dámy*. In: *Salony v české kultuře 19. století*, s. 77.

⁵² RAK, VLNAS, s. 229–230; MACURA, s. 76.

pomalu.⁵³ Zrod novodobé společnosti měl spojitost s koncem stavovského rozdělení na jednotlivé společenské vrstvy. Pozice měšťanstva stoupala, jak klesalo postavení šlechty. Otvíral se prostor pro posilování majetkové a ekonomické moci. Příslušníkem měšťanské vrstvy se mohla stát svobodná, ale především hmotně zajištěná osoba, která dodržovala určitou životní úroveň a odváděla daně. Některé měšťanské domy byly tak honosné, že mohly konkurovat šlechtickým palácům. Měšťanské domy měly i své salony, kde probíhaly různé schůzky, koncerty a umělecké aktivity. Měšťanstvo se snažilo napodobovat život šlechty.⁵⁴

V českém prostředí sehrály šlechtické salony nezastupitelnou úlohu na počátku národního obrození,⁵⁵ v jejich ovzduší vznikaly vzdělávací a uměnilovné společnosti jako Soukromá společnost nauk, Společnost vlasteneckých přátel umění. Šlechtici se tak stávali hojnými donátory českých obrozenců. Vznikly cenné vzájemné vztahy mezi šlechtici a kulturní elitou.⁵⁶ Další náplní času stráveného v salonech byly přednášky, společenská konverzace, tanec, zpěv a poslech hudby. Pro aristokraty znamenal salon prestiž a symbol společenského života. Jednalo se například o salony Nosticů, Šternberků a Thunů.⁵⁷

V období předbřeznovém se vedle šlechtických salonů zrodil další typ a to měšťanský, který postupoval k povznesení jazykové české kultury. V padesátých a šedesátých letech došlo k jejich největšímu rozkvětu. Mezi významné patřil salon Josefa Friče, Václava Staňka, rodiny Palackých a Riegrových.⁵⁸ Charakter salonu určovala osobnost hostitele a pochopitelně také složení společnosti.⁵⁹

Měšťanské salony lékaře Václava Staňka a advokáta Josefa Friče se příbuzensky propojily, jejich manželky byly v sesterském svazku a další jejich sestra se stala pod pseudonymem Bohuslava Rajska „*duší obou salonů*.“⁶⁰ V prostředí u Staňků se kolem Bohuslavy Rajske shromažďovaly elity měšťanských dívek nadšených z osvětové práce žen. Právě zde v bytě u Staňků vznikla koncepce Amerlingovy Budče, protože tu byl

---

⁵³ VONDRA, R., *České země v letech 1792–1848. Formování novodobého českého národa ve věku cylindrů, krinolín a nástupu páry*, Praha 2013, s. 215.

⁵⁴ VONDRA, s. 231–233.

⁵⁵ LENDEROVÁ, *K hříchu i modlitbě*, s. 167.

⁵⁶ VONDRA, s. 268.

⁵⁷ BEZECNÝ, Z., *Česká šlechta a salony v druhé polovině 19. století*. In: *Salony v české kultuře 19. století*, s. 203–206.

⁵⁸ Tamtéž, s. 202.

⁵⁹ TARAJLO-LIPOWSKA, Z., *Snahy o sblížení národů na salonní půdě: Honorata z Wiśniowských Zapová a český salon*. In: *Salony v české kultuře 19. století*, s. 108.

⁶⁰ NOVOTNÝ, J., *K počátkům novodobých měšťanských salonů v Praze*. In: *Salony v české kultuře 19. století*, s. 143.

Amerling častým hostem.⁶¹ A „když se počátkem 40. let Fričovi přestěhovali z Pasířské do sousední Vodičkovy ulice, poskytl jejich nový rozlehlý byt útočiště nejen specifickému dámskému salonu, soukromé škole pro dívky z pražských měšťanských rodin založené na podzim 1843 Bohuslavou Rajskou.“⁶²

Další společenské salonní schůze u Palackých v Mac-Nevenově paláci naplňoval vlastenecký duch a idea o povznesení a vzdělání národa. Riegrovi organizovali děj v salonu od roku 1853, v němž se zaměřovali na vlastenecký a politický charakter, později jej proměnili v salon literární. Palác se stával stále významnějším centrem české politiky. Jeho éra končí porážkou staročechů.⁶³ „[...] k atributům ideálního společenského salonu patří především vhodně zařízený velký pokoj v domácím prostředí a dále jistá zámožnost hostitelů umožňující alespoň skromné pohoštění, atraktivní a duchaplná žena, jež s taktem, vtípem a grácií řídí společenskou zábavu, víceméně stálý okruh zvaných hostů, pravidelnost setkávání a především stanovení jakýchsi vyšších cílů, jimž se má taková společnost během svých schůzek přibližovat [...]“⁶⁴ Žádný z českých salonů 19. století se nemohl vyrovnat francouzskému vzoru, asi patrně nejvíce se mu přiblížil Riegrův salon.

Využívání salonů mělo vliv na jeho kulturní a společenský život.⁶⁵ Ženská role v salonech se pokládala za nezastupitelnou. Od třicátých let se pozornost měšťanské společnosti v Čechách zaměřovala více na ženu a začal se utvářet ideál české dámy nezbytný pro měšťanskou salonní společnost. Společnost viděla v ženě pouze zpodobnění romantické vlastenky a umělkyně, ale rovnocenné vzdělání jim stále odpírala.⁶⁶ Mladé ženy se podílely na zpříjemnění atmosféry salonů i svými hudebními vystoupeními, například hrou na klavír či zpěvem.⁶⁷ Tuto sebe prezentaci využívaly mladé dámy na vdávání jako příležitost k seznamování a navazování společenských kontaktů s muži.⁶⁸

V ovzduší měšťanských středních tříd se odehrávaly mimo jiné pravidelné místní zábavy a bály. Jednou z mimořádných osobností byl Josef Kajetán Tyl. Patřil nepochybně mezi významné dobové umělce, kteří měli velké zásluhy na organizaci společenských

---

⁶¹ NOVOTNÝ, s. 144.

⁶² Tamtéž, s. 144.

⁶³ SRŠEŇ, L., *Pražský salon u Palackých a Riegrových*. In: *Salony v české kultuře 19. století*, s. 97–102.

⁶⁴ Tamtéž, s. 93.

⁶⁵ HEMELÍNOVÁ, B., *Projekce ideálu českého galantního muže do typu lva salonů a jeho obraz v české literatuře 19. století*. In: *Salony v české kultuře 19. století*, s. 155.

⁶⁶ SOCHOROVÁ, L., *Ideál české dámy*. In: *Salony v české kultuře 19. století*, s. 178–180.

⁶⁷ PEŠKOVÁ, s. 10–11.

⁶⁸ NOVOTNÝ, s. 145.

zábav. Tyl ve čtyřicátých letech pořádal mnoho českých vlasteneckých plesů. Díky jeho iniciativě se rozvíjel pestrý společenský život.⁶⁹

Za rozvojem „ženské kultury“ se zpočátku skrývala společenská setkávání žen v prostředí u Riegrových, Fričových, Braunerových, u Karolíny Světlé a Náprstkových. Probíraly se zde problémy rodinné, národní, dále literatura, hudba, ruční práce a další podoby společenské zábavy. Toto setkávání bylo vyhrazeno jen ženám a plnilo rovněž funkci salonů, kdy se ve večerních hodinách k této společnosti připojovali muži.⁷⁰ Schůzky dívek od roku 1836 kolem Bohuslavy Rajske v domě Václava Staňka vyvolaly myšlenky na založení dívčí školy odpovídající národnímu hnutí a vzdělávat budoucí české učitelky. Tyto mladé ženy byly prvními feministkami, jejichž životním cílem se stalo manželství, ale ne v každém případě! To znamená, kdyby se neprovdaly, chtěly být samostatné a nezávislé.⁷¹

3.2 Vzdělání žen

Problematika rozvoje dívčího vzdělání se v českých zemích tradičně vztahuje především k druhé polovině 19. století,⁷² kdy se dívkám otevírají četnější možnosti přístupu ke vzdělání, oproti dřívější době. Výjimečným případem byla například Polyxena Rožmberská z Pernštejna.⁷³ Z toho vyplývá, že výjimku představovaly dcery z panovnických či významných šlechtických rodin, které měly ucelenější vzdělání, než dívky ze středních vrstev. A jak probíhala výuka dívek ze šlechtických rodin? Dívky byly do dvanácti let vzdělávány v literárních předmětech soukromými pedagogy a vychovateli v rodině, poté se učily francouzštině, hře na hudební nástroj, kreslení, náboženství a ručním pracím.⁷⁴

Návaznost na domácí výchovu a vzdělání měly ještě klášterní školy a penzionáty, které pro nákladné školné byly přístupné dívkám z bohatších rodin, v českých zemích hlavně aristokratkám. Dívkám z měšťanských vrstev navazoval na domácí výchovu většinou soukromý vzdělávací ústav.⁷⁵ Za jejich výchovu také zodpovídala matka, která je měla seznámit s vedením domácnosti a vtisknout jim mravní a náboženské principy.

---

⁶⁹ VONDRA, s. 309.

⁷⁰ PEŠKOVÁ, s. 10.

⁷¹ LENDEROVÁ, *K hříchu a k modlitbě*, s. 59.

⁷² BAHENSKÁ, M., *Počátky emancipace*, s. 9.

⁷³ PÁNKOVÁ, M., *Vzdělávání dívek v Čechách*, Praha 2006, s. 6.

⁷⁴ LENDEROVÁ, *K hříchu a k modlitbě*, s. 48–51.

⁷⁵ Tamtéž, s. 52–54.

Získané dovednosti a obratnost dělalo z dívek i lepší partie pro manželství.⁷⁶ Z toho je jasné, že kvalita vzdělání dívek závisela nejenom na finančních možnostech rodiny a rozhodnutí rodičů. I když bohatším bylo umožněno vzdělání lepší, korigovaly ho stále dobové názory na postavení žen ve společnosti.⁷⁷ Rodiny z měšťanských tříd byly regulovány také nedostatkem kvalitních dívčích vzdělávacích ústavů, proto vzdělávání dívek zaostávalo oproti vzdělávání chlapců.

3.3 Úvod do zakládání dívčích škol

První snahy o zřízení vzdělávacího ústavu pro dívky, z moci úřední, se objevují v sedmdesátých letech 18. století. Vyhlášení Všeobecného školského řádu dne 6. prosince 1774 zavedlo v habsburské monarchii školní docházku pro všechny děti od 6 do 12 let.⁷⁸ „*Je takřka symbolické, že Všeobecný školní řád z roku 1774, který otvíral cestu ke školnímu vzdělávání i dívkám z nižších sociálních vrstev, vydala žena, císařovna a česká královna Marie Terezie.*“⁷⁹ Navzdory existenci všeobecné školní docházky do praxe, bylo zavádění škol v českých zemích dlouhodobou záležitostí a zažitě předsudky tomu většinou nebyly příznivě nakloněny. Lidové vrstvy vzdělání považovaly za druhořadé, proto školní docházka chudých lidí přes nařízení zůstávala nedodržována. Pokud děti musely pomáhat v hospodářství, stačilo splnit například jen jeden rok na triviální škole.⁸⁰ Základní vzdělání v Čechách poskytovaly školy hlavní, normální a triviální (farní nebo filiální). Podle svých zřizovatelů se dívčí školy rozdělovaly na státní, spolkové, církevní a soukromé.⁸¹

V tomto období začínají ve městech vznikat první dívčí školy, jenž do roku 1780 byly dívkami navštěvovány jen zřídka,⁸² neboť mohly využívat domácí výuku. V roce 1775 stát založil normální školu na Malé Straně se specifickou dívčí sekcí, která se stala vzorem pro ostatní ústavy. Zákon také vymezil, pokud to bude možné, že součástí hlavních škol mají být i dívčí, orientované na základní všeobecné vzdělání, ruční práce

---

⁷⁶ LENDEROVÁ, K *hříchu a k modlitbě*, s. 48–51.

⁷⁷ Tamtéž, s. 58.

⁷⁸ VONDRA, s. 251.;

⁷⁹ PÁNKOVÁ, s. 6.

⁸⁰ LENDEROVÁ, K *hříchu a k modlitbě*, s. 47.; VONDRA, R., s. 251.

⁸¹ LENDEROVÁ, M., *Dívčí vzdělání v Čechách 19. století*. In.: Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století, Praha 2004, s. 375.; KÁDNER, O., *Dějiny pedagogiky II.*, Praha 1910, s. 621.; ČAPKA, F., *Dějiny českých zemí 1800–1918*, Brno 2003, s. 140.

⁸² LENDEROVÁ, M., *K hříchu a k modlitbě*, s. 44.

a náboženství. Touto snahou byla soustavnější výuka dívek ve školách⁸³ a postupné odstranění rozdílů mezi pohlavími ve výchově a v práci.

K pražskému městu roku 1787 patřilo dalších pět dívčích škol, které navštěvovalo 798 dívek. Vyučovacím jazykem na nich byla němčina, která byla mimo jiné úředním jazykem. Koncem 18. století se vyskytovaly dívčí triviální školy také v Plzni, Bělé, Domažlicích, Klatovech, Jičíně, Mladé Boleslavi, Vysokém Mýtě, Budějovicích, Rychnově, Německém Brodě a v Kutné Hoře u voršilek.⁸⁴ Na základě statistiky se v průběhu první poloviny 19. století školství v českých zemích úspěšně rozšířilo, o tom vypovídá i existence 50 hlavních, 3. 456 triviálních a 45 dívčích škol.⁸⁵

Hlavní škola skýtala možnost navštěvovat všechny čtyři ročníky. Dívčí docházka však končila druhou třídou a poslední dva roky byly vyhrazeny pouze chlapcům. Čtvrtý ročník byl po roce 1850 přeorganizován na nižší reálky, ale přesto se vyhrazoval stále chlapcům. Po dovršení dvanácti let dívky tradičně odcházely ze školy, ať už byly v jakémkoliv ročníku. Navázat na školu mohly ještě do patnácti let nedělními kurzy, které byly zakládány již od roku 1816, na nichž se vyučovaly praktické dovednosti.⁸⁶

Čtyřicátá léta znamenala pro malostranskou triviální dívčí školu povýšení na školu hlavní, kde vznikla i přípravná pro učitelky. Devítiměsíční kurz učitelek fungoval však jen do roku 1847. O dva roky později byla zřizována v několika městech dvouletá učitelská zařízení v Českých Budějovicích, Hradci Králové, Litoměřicích a v Praze.⁸⁷

V padesátých a šedesátých letech v Praze byly dívčí školy veřejné a soukromé, o kterých však nemáme informace, protože nepodléhaly školským úřadům. Soukromá dívčí zařízení mimo Prahu nenabízela takové ucelené vzdělání jako ty pražské. Již v polovině padesátých let se emancipovaly dívčí třídy z veřejných dívčích škol, ale objevily se potíže s nedostatkem kvalifikovaných ženských vyučujících, které mohly učit jen ruční práce. Po uzavření konkordátu roku 1855 došlo k posílení katolické církve ve školách a to svěřením dívčích škol ženským kongregacím řádu anglických panen, sester de Notre Dame a milosrdným sestrám sv. Kříže.⁸⁸

---

⁸³ BAHENSKÁ, *Počátky emancipace*, s. 9.

⁸⁴ Tamtéž, s. 9.

⁸⁵ ŠAFRÁNEK, J., *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů I*, Praha 1918, s. 256.

⁸⁶ LENDEROVÁ, *K hříchu a k modlitbě*, s. 43–45.

⁸⁷ BAHENSKÁ, M., *Bohuslava Rajska a její podíl na vzdělávání dívek v první polovině 19. století*. In: *Život pro historii*. Ústí nad Orlicí 2007, s. 35.; MALÍNSKÁ, J., „*My byly, jsme a budeme!*“ *České ženské hnutí 1860–1914 a idea českého národa*, Praha 2013, s. 30–31.

⁸⁸ LENDEROVÁ, *K hříchu a k modlitbě*, s. 56–58.

K prvním školám patřil ústav Bohuslavy Rajske, Amerlingova Budeč (1843–1845) a škola Spolku Slovanek v čele Honoratou Zapovou. Česká dívčí škola založená roku 1855, ale po několika měsících zanikla. Nabídka dívčích škol se zlepšila a rozšířila během šedesátých let. Vznikaly také odborné školy podporované ženskými spolky. V roce 1863 začala výuka na Vyšší dívčí škole v Praze a proces byl dokončen roku 1890 zřízením gymnázia pro dívky nazývaný Minerva. K střetům docházelo při seberealizaci žen na trhu práce, ženy začaly představovat konkurenci v oborech mužských. Dobročinná činnost také patřila mezi oblasti působnosti českého ženského hnutí.⁸⁹

3.4 Vzdělávání dívek v 2. polovině 19. století

Roku 1863 došlo k založení Vyšší dívčí školy královského hlavního města Prahy s ředitelem PhDr. Vilémem Gablerem. Zavedl do praxe funkci třídních učitelek, jejich hlavní úlohu spatřoval v úloze vychovatelek svých žaček a teprve pak dobrých třídních učitelek vyučujících ruční práce a francouzštinu. Důležitou roli na této škole měla Marie Riegrová – Palacká, která velice zodpovědně vybírala kandidátky na místa učitelek. Musely splňovat přísná kritéria (například umět šít na stroji a ovládat spisovnou češtinu). Do prvního ročníku Vyšší dívčí školy nečekaně nastoupilo 93 dívek a jejich počet v dalších letech stále narůstal. Ze statistického výzkumu prvních let fungování školy vyplynulo, že se zde vzdělávaly dívky od jedenácti let věku z měšťanských rodin a platilo se vysoké školné. Cílem výuky bylo, aby se žákyně staly dobrými vzdělanými manželkami a matkami. Pestrostí vyučovaných předmětů škola v mnohém překonala možnosti domácího vyučování, i když převažovala výuka ručních prací. „*Vyšší dívčí škola nikdy neměla ambice poskytovat dívkám kvalifikovanou přípravu k povolání, nebyla tedy řešením pro úřednické dcery, které hledaly zaměstnání.*“⁹⁰ Na přelomu století se škola s vlasteneckou orientací zařadila do širšího národního hnutí.⁹¹

Největší pozornost dívčímu vzdělání, před uzákoněním povinné osmileté školní docházky roku 1869 Hasnerovou reformou, poskytovaly speciální církevní řády voršilek, řehole Anglických panen a kongregace školských sester Notre Dame. Zákon ustanovil obecnou školu a podnítil vznik měšťanských škol, v nichž byly osnovy pro dívky

⁸⁹ BAHENSKÁ, M., *Pomalou, pozvolna, po špičkách*, s. 451; LENDEROVÁ, *K hříchu a k modlitbě*, s. 60.

⁹⁰ BAHENSKÁ, *Počátky emancipace*, s. 51.

⁹¹ PÁNKOVÁ, s. 14.; BAHENSKÁ, *Počátky emancipace*, s. 51.

a chlapce stejné. Zároveň v Praze zřídil první ženský učitelský ústav a umožnil příchod učitelek do veřejných škol. Celibát učitelek platil až do roku 1919.⁹²

Mezi jedny z prvních spolků podporujících vzdělání patří Spolek sv. Ludmily, Český výrobní spolek, Ženský výrobní spolek, spolek Vesna. Poslední dva jmenované spolky zajišťovaly výuku na úrovni středních odborných škol. Jednalo se o jednoleté až tříleté průmyslové, obchodní a vyšší dívčí školy. Na těchto školách mohly dívky vycházející z měšťanských i obecných škol dále studovat.⁹³ „*Český výrobní spolek založil roku 1865 první dívčí odbornou školu v Praze.*“ Dívky z nižších vrstev se zde učily účetnictví, psaní na stroji, šití šatů a také litografii, malbě na porcelán či sklo a dřevorytectví. Získávaly tak praktické i umělecké zkušenosti.⁹⁴

Na charitativní a vzdělávací činnost se zaměřil Ženský výrobní spolek český, jehož iniciátorkou se stala Karolina Světlá. Náplní spolku byly vzdělávací kurzy, pracovní agentura pro ženy a první obchodní a průmyslová škola pro dívky zřízená roku 1872. Škola byla dostupná i pro dívky z nemajetných rodin. Toto zařízení se stalo vzorem pro obdobné školy zakládáné i v dalších městech, kdy na konci 19. století dospěl čas pro vznik dívčích průmyslových škol. Začátkem osmdesátých let začaly vznikat rovněž hospodyňské školy.⁹⁵ Rokem 1900 se zakládají specializovaná šestitřídní dívčí lycea zakončená maturitní zkouškou.⁹⁶

Ženské vzdělání se prosazovalo obtížně a střední školství dlouhou dobu zůstávalo jen zbožným přáním. Teprve poté co společnost akceptovala, aby ovdovělé nebo neprovdané ženy mohly žít důstojně, mohly se zrodit střední školy. První snahou obohatit tímto způsobem ženské vzdělání se stala pražská průmyslová škola pro dívky. Byla pod patronátem Spolku sv. Ludmily vybudovaná roku 1865, zaměřená na bezplatné vyučování chudých dívek, které zde mohly získat vědomosti k výkonu povolání, vhodného pro ženu a rovněž základní vzdělání. Spolek sv. Ludmily zřízený roku 1851 podporoval chudé vdovy a dívky v odpoledních kurzech⁹⁷, kde se učily ručním pracím. Zánik průmyslové školy zavinily spory mezi členkami výboru. Před jeho skončením založila Karolina Světlá Ženský výrobní spolek český. Všechny vzdělávací ústavy daly

---

⁹² LENDEROVÁ, *K hříchu a k modlitbě*, s. 64–65.

⁹³ PÁNKOVÁ, s. 8.

⁹⁴ Tamtéž, s. 11.

⁹⁵ PÁNKOVÁ, s. 8.

⁹⁶ Tamtéž, s. 13.

⁹⁷ BAHENSKÁ, M., MALÍNSKÁ, J., *Ženy a politika (1890–1938)*, Praha 2014, s. 20–21.

ženám možnost se ekonomicky osamostatnit. Ovdovělým pomohly například zabezpečit svou rodinu.⁹⁸

Důsledkem kulturního vývoje bylo nakonec studium žen na vysokých školách a na gymnáziu se nahlíželo jako na středoškolskou přípravu ženy, která závisela na soukromých iniciativách. Vyvíjí se dva typy středních škol pro dívky a to dívčí gymnázia s výukou podobnou chlapeckému a dívčí lycea sloužící vyššímu vzdělání, která kladla zvláštní zřetel na postavení a výchovu ženy v rodině a společnosti.⁹⁹ Vznik vyššího dívčího školství a možnost studovat na vysokých školách, tvoří podstatnou součást emancipační otázky v rámci kulturního vývoje doby.¹⁰⁰ Odpůrci gymnaziálního školství byli především mezi českými politiky.¹⁰¹

*„Důležitým mezníkem v dějinách českého školství bylo založení dívčího gymnázia.“*¹⁰² Tohoto nápadu se ujala Eliška Krásnohorská a nejdříve roku 1890 založila Spolek pro ženské studium Minerva, který zaštiťoval dívčí gymnázium. *„Už nešlo o vzdělanou partnerku, která se ochotně chopí vařečky, ale o potencionální konkurenci na trhu práce, o ohrožení tisícileté mužské dominance.“*¹⁰³ Soukromé gymnázium Minerva bylo nejstarší institucí v habsburské monarchii. 30. září 1890 došlo k otevření této školy, kam se přihlásilo již padesát dva žaček. Třicet dívek navštěvujících v prvním roce školu, pocházelo z rodin úředníka. Ředitelem ústavu byl František Prusík. Zařízení nebylo zatím zmocněno, aby zde dívky skládaly maturitní zkoušku. Musely ji podstupovat na chlapeckém gymnáziu. Od roku 1907 mohly dělat absolventky zkoušku na gymnáziu Minerva a veřejným ústavem se stalo rokem 1915. *„Minervistky“*¹⁰⁴, které absolvovaly toto studium, byly nepochybně vzdělané a pracovaly na pozicích učitelek, vychovatelek a úřednic.¹⁰⁵ Poté již o ženské vzdělanosti i školní docházce nikdo nepochyboval ani těmto myšlenkám neodporoval.¹⁰⁶

---

⁹⁸ LENDEROVÁ, s. 66–67.

⁹⁹ DRTINA, F., *Dívčí školství a u nás a jinde*, Praha 1906, s. 5–6.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 12.

¹⁰¹ LENDEROVÁ, *K hříchu a k modlitbě*, s. 67.

¹⁰² Tamtéž, s. 67.

¹⁰³ LENDEROVÁ, *K hříchu a k modlitbě*, s. 67.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 69.

¹⁰⁵ BAHENSKÁ, HECZKOVÁ, MUSILOVÁ, *O ženské práci*, s. 15–18.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 67–69.

3.5 Osobnosti spojené se vzděláním

Životním posláním mužů a žen bylo úsilí, aby se ženy staly rovnoprávnými partnery mužů v soukromém, rodinném i veřejném životě. „Ženy si začaly brzy uvědomovat, že jejich neplnoprávné politické a společenské postavení je velkou překážkou i v úsilí o rovnoprávné možnosti ve vzdělání.“¹⁰⁷ Dlouhá cesta vedla od Magdalény Dobromily Rettigové, Karla Slavoje Amerlinga, Bohuslavy Rajské, Elišky Krásnohorské až po Vojtu Náprstka a Tomáše Garrigue Masaryka.¹⁰⁸

Počátek dívčího školství ve čtyřicátých letech je neodmyslitelně spjat se soukromými a spolkovými činnostmi, protože zásluhu na zřizování škol měly hlavně soukromé osoby, tedy mecenáši a čeští vlastenci. Otázka vzdělávání dívek byla propojena s národním uvědoměním po celé 19. století.

Významnou osobností, která podporovala vzdělávání, byla Magdalena Dobromila Rettigová. Zařadila se mezi první české ženy, spisovatelky a veřejně činné ženy, v době, kdy literární činnost byla pouze otázkou mužů.¹⁰⁹ Žena spisovatelka to znamenalo mezi obrozenci něco mimořádného.¹¹⁰ Život a dílo této jedinečné osobnosti se velice odlišoval od obyčejných tehdejších žen. Pro české národní hnutí a tvůrčí činnost ji získal její muž Jan Rettig, který ji v literární práci povzbuzoval.¹¹¹

Společenský zájem o její tvorbu poezie a prózy nevydržel tak dlouho, jako zaujetí nad díly naučnými, praktickými, plnými rad k vedení domácnosti. Proslulost a popularitu autorce zajistilo dílo *Domáci kuchařka, aneb pojednání o masitých a postních pokrmech pro dcerky české a moravské*.¹¹² Vydání kuchařky v české verzi mělo národní a jazykový význam, protože Rettigová použila spisovnou dobovou češtinu.¹¹³ V průběhu života dílo doplňovala, rozšiřovala a přepracovala do čtyř variant. Kuchařka byla vydána v českém i německém jazyce. Tyto práce měly vliv na celou společnost a byly opakovaně vydávány ještě po autorčině smrti, radily hospodyňkám v efektivním zvládnání každodenních povinností. Skoro všechna její díla vydal nakladatel a knihtiskař H. J. Pospíšil, který byl jejím přítelem i obdivovatelem.¹¹⁴

---

¹⁰⁷ PÁNKOVÁ, s. 8.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 6.

¹⁰⁹ JOHANIDES, J., *Magdalena Dobromila Rettigová*, Rychnov na Kněžnou 1995, s. 17.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 179–180.

¹¹¹ JOHANIDES, s. 56–57.

¹¹² Tamtéž, s. 143.

¹¹³ Tamtéž, s. 155–160.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 104.

V této době se na vzdělání dívek nebral takový zřetel a průměrná žena většinou ovládala sotva základy čtení, psaní a počítání. Z toho důvodu začala Rettigová vyučovat,¹¹⁵ přičemž spojila výuku praktických činností s kulturní a vlasteneckou záležitostí.¹¹⁶ Magdalena Dobromila Rettigová svou čilou iniciativou přispěla ke zvýšení vzdělanosti a podnítila národní uvědomění dívek a žen.¹¹⁷ Rettigová se většinou věnovala psaní naučných děl jako například spis *Mladá hospodyňka v domácnosti*, jednalo se o praktickou knihu pro domácnost.¹¹⁸ Rettigová nechtěla dělat změny z hlediska právního a politického na postavení žen. „*Chtěla, aby ženy byly vzdělanější, aby dovedly lépe vychovávat děti i lépe hospodarit, aby byly uvědomělými Češkami.*“¹¹⁹ V tomto byla M. D. Rettigová průkopnicí a udělala velký a nenahraditelný posun. Magdaléna Dobromila Rettigová prosazovala vzdělávání dívek, konkrétně vyšší vzdělání přesto byla zastávkyní manželské podřízenosti ženy. Domnívala se, že vzdělání mělo pomoci tomu, aby si muž ženy cenil a někdy mohlo i vynahradit absenci věna. Autorka prvních českých kuchařek pořádala kurzy domácích prací či kuchařských dovedností pro dívky v Rychnově, Litomyšli, Ústí nad Orlicí.¹²⁰ Poskytla nám cenné doklady o podobě české kuchyně.¹²¹

Další známou osobou, jež přispěla do vzdělávání, se stala uvědomělá vlastenka Antonie Reissová. Vystupovala pod pseudonymem Bohuslava Rajská a byla průkopnicí dívčího školství. V českém ženském hnutí se stala výjimečnou. Založila roku 1839 Společnost dívek českých, její náplní se stala výchova vlastenecky smýšlejících žen, matek a učitelek, které překládaly francouzské a německé knihy do českého jazyka.

Byla velice aktivní, soukromý život podřídila vzdělávacím a vlasteneckým povinnostem. Od roku 1841 v případě potřeby dokázala přednášet za Amerlinga, poté co absolvovala učitelský kurz. Usilovala o založení vlastní české dívčí školy a to se jí roku 1843 podařilo. Ústav byl otevřen v lednu 1844. Vzdělávacímu zařízení se dařilo a navštěvovaly ho dívky od pěti do osmnácti let. Amerling usiloval o spojení ústavu s Budčí, ale Rajská s tím nesouhlasila. Učitelské působení na své škole záhy ukončila z osobních důvodů. Vlastenecké podněty vedly také k založení dívčí školy Bohuslavou Rajskou. Z její iniciativy a bez podpory Karla Slavoje Amerlinga by nevznikl roku 1839

---

¹¹⁵ JOHANIDES, s. 75.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 121, 168, 195.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 252–253.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 243.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 245.

¹²⁰ PÁNKOVÁ, s. 9.

¹²¹ VONDRA, s. 316.

spolek Společnost dívek českých. Cílem spolku bylo vychovat vlastenecky smýšlející ženy.¹²²

Další neopomenutelnou osobností se stal Karel Slavoj Amerling, byl český pedagog, vědec, buditel, doktor veškerého lékařství a budovatel školství.¹²³ V letech 1839–1842 se rozhodl realizovat svůj sen, vystavět školu, kde se mělo vyučovat vědám a umění. Toto vyučovací zařízení pojmenoval „Budeč“. Inspiroval se názvem přemyslovské tvrze. Moderní zařízení sloužilo pro vzdělávání učitelů, řemeslníků, průmyslníků, hospodyní, později i dívek a chlapců.¹²⁴ „Právě tak jako za vlády Přemyslovců, měla se Amerlingova škola stát střediskem vzdělanosti, kam by se z širých českých krajů sjížděli mladíci a dívky, aby se pak učeností mezi ostatními skvěli.“¹²⁵ V červnu 1842 založil v Praze Budeč a o rok později Amerling ústav rozšířil o dívčí oddělení, kam se přesunuly přednášky z bytu Fričových¹²⁶. „Vybraná ta společnost vzrůstala každým týdnem, dokud právě místnost stačila, až pak se přesídlila do větší posluchárny, kterou byl horlivým žačkám i ctitelkám upravil zatím Amerling ve své Budči.“¹²⁷ Nechal proto vybudovat třípatrovou budovu, která svým vybavením i pojetím předběhla dobu. V přízemí se nacházely laboratoře a dílny s příslušenstvím. První patro sloužilo pro učitele i jako přednáškový sál, v tomto patře měly učebny také studentky. Druhé patro bylo vyhrazeno pro posluchárny, knihovnu, hodinářskou dílnu a sklad školních pomůcek. Poslední patro patřilo nemocnici a dřevěná věž sloužila jako hvězdárna. Vstupní halu zdobily fresky, které symbolizovaly obory věd a účel zařízení.¹²⁸ Antonín Rybička a Josef Šumavský patřili k prvním vyučujícím. Básník Jaroslav Kalina, kaplan Jan Vlček a kněz Václav Krolmus také spolupracovali s Amerlingem. Uzavření ústavu způsobily roku 1848 finanční problémy a odvrácení společnosti od neprávem nařčeného Amerlinga, který byl zatčen policií za údajnou podvratnou činnost proti monarchii. Téhož roku budova změnila majitele a byla upravena na obytný dům. Po uzavření Budče se Amerling uplatnil jako ředitel první české hlavní školy na Novém Městě, jejíž otevření se stalo významnou událostí. Po odchodu do důchodu roku 1866 s manželkou založil vzdělávací a dobročinný spolek Jednota paní svaté Anny. Na dívčím vzdělávání se podílela také Amerlingova manželka Františka Svatava Michalovicová,

---

¹²² BAHENSKÁ, HECZKOVÁ, MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 122.

¹²³ MALÍNSKÁ, *Do politiky prý*, s. 58–59, 145.

¹²⁴ HOFFMANNOVÁ, E., *Karel Slavoj Amerling*, Brandýs nad Labem 2003, s. 43.

¹²⁵ Tamtéž, s. 43.

¹²⁶ BAHENSKÁ, M., *Počátky emancipace*, s. 10.

¹²⁷ Tamtéž, s. 10.

¹²⁸ HOFFMANNOVÁ, s. 46–50.

kteřá koncem padesátých let vedla do roku 1870 soukromou dívčí školu. Dívky z měšťanských rodin se měly připravit jen na vedení domácnosti.¹²⁹ Přes neúspěch Amerlingovy Budče je jeho práce přínosem. „*Amerling se stal jakýmsi symbolem, stál u zrodu první české školy pro dívky [...]*“¹³⁰, proto je spojován s počátky českého emancipačního úsilí.

Mezi další významné představitelky dívčího vzdělávání v českých zemích se zařadila Eliška Krásnohorská. „*Ve vzdělání spatřovala cestu jak k vyšší myšlenkové samostatnosti žen, tak k ekonomické nezávislosti na mužích. Nejvíce bojovala proto argumentací, že ženy se musí pro rodinu obětovat. Zdůrazňovala především demokratičnost a všeobecnou dostupnost vyššího dívčího vzdělání.*“¹³¹ Krásnohorská se dokázala zaopatřit spisovatelskou a redaktorskou činností a patřila mezi neprovdané ženy. Zabývala se ženskou otázkou v mnoha člancích, kde „*zdůrazňovala feministické „rovné právo všem*“¹³². Bojovala o to, aby svoboda ženy nebyla na úkor její důstojnosti.¹³³

Další významnou osobou byl Vojtěch Náprstek, který prezentoval ženám nové přesvědčení, v němž žena nebyla vychovávána. Měla přestat vykonávat pouze příkazy muže. Dále doporučoval ženám na Průmyslové výstavě roku 1862 používání technických novinek v domácnosti, které měly ušetřit čas na studium a sebevzdělání. Sám pořádal vzdělávací přednášky, na nichž ženy seznamoval s technickými inovacemi například s šicím strojem, ždímačkou, tlakovým hrncem, ledničkou. Na podněty častých přednášek navázalo čtyřicet devět žen založením Amerického klubu dam 16. ledna 1865. Náprstek poté klubu poskytl prostory a knihovnu. Klub se zabýval nejen charitativní činností, organizováním dětských akcí, ale i vzděláváním. Klub přispěl k výchově schopných a sebevědomých žen, které pak zakládaly ženské spolky a další vzdělávací instituce.¹³⁴

Jaké názory měl Tomáš Garrigue Masaryk na ženu a její vzdělávání? O změny názoru ve společnosti na úlohu, postavení a vzdělání ženy se zasloužili Tomáš Garrigue Masaryk a František Drtina. Masaryk se zajímal o tzv. ženskou otázku. V roce 1891 požadoval, aby dívky dostaly přístup na některé fakulty. Byl jedním z nejaktivnějších obhájců rovnoprávného postavení ženy ve vzdělání a v politice. Začal vydávat roku 1894

---

¹²⁹ BAHENSKÁ, *Bohuslava Rajská*, s. 34.; BAHENSKÁ, *Počátky emancipace*, s. 10–12.; VONDRA, R., s. 231–233.

¹³⁰ BAHENSKÁ, M., *Počátky emancipace*, s. 12.

¹³¹ PÁNKOVÁ, s. 18.

¹³² Tamtéž, s. 18.

¹³³ PÁNKOVÁ, s. 18.

¹³⁴ BAHENSKÁ, M., *Osobnosti české minulosti: Vojta Náprstek (1826–1894)*, Historický obzor 17, 2006, č. 9/10, s. 228–234; PÁNKOVÁ, s. 10.

časopis Naše doba s články týkajícími se ženského hnutí. „Masarykovy názory začaly ovlivňovat českou společnost hlavně od poloviny 90. let 19. století, kdy přednášel pro školy, pro veřejnost, psal knihy a články.“¹³⁵

---

¹³⁵ PÁNKOVÁ, s. 17.

4 SPOLEK VESNA

Hlavním tématem této práce je brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna, který se podílel na pozvednutí ženských aktivit v oblastech vlasteneckých, kulturních, vzdělávacích a sociálních. „*Přibyl v poslední čtvrtině 19. století nový brněnský spolek, který svým vlivem zasáhl v průběhu let mnohem hlouběji a dále, než jak jeho zakladatelé mohli tušit. Byla to brněnská Vesna, jež vyrostla z nepatrných začátků: Před osmdesáti lety, 5. července 1870, ustavilo se v Brně pěvecké sdružení, které si dalo jméno slovanské bohyně jara.*“¹³⁶

Prvními impulzy, které vedly k založení spolku Vesna, souvisely se snahami o zapojení žen do společenského života a se zápasem o jazykovou rovnoprávnost v silně germanizovaném prostředí Brna. Dne 5. července roku 1870 se sešlo 22 obětavých vlastenců (17 žen a 5 mužů)¹³⁷ v čele s mladým advokátem a zároveň hudebním skladatelem Josefem Illnerem, kteří se rozhodli pro založení nové organizace dívčího pěveckého spolku Vesna. Vzhledem k tomu, že všechna dosud existující sdružení v Brně organizovala pouze muže, proto na návrh Miroslavy Helceletové a četných žádostí žen, vznikl čistě ženský spolek pro jejich aktivní spolkovou činnost. Již při prvním setkání se účastníci rovněž domluvili na založení pěvecké školy při spolku Vesna, která jim měla zajistit přísun nových vzdělaných členek do sboru. Dospívající dívky se měly vzdělávat v základech pěveckého umění a hudební teorie, za velmi nízký poplatek. Studium si mohly dovolit i nemajetné dívky, kterým byl v případě finanční nouze odpuštěn. Tím si Vesna získala uznání a podporu široké veřejnosti. Nový spolek zahájil svoji činnost 15. srpna 1870 na zakládající valné hromadě, kde došlo ke schválení stanov spolku. Předsedkyní spolku byla zvolena Marie Dvořáková, brněnský advokát Josef Illner se ujal funkce sbormistra.¹³⁸

Na základě inzerátu byl na místo učitele zpěvu vybrán Gustav Mareš, sbormistr spolku Svatopluk a zároveň nový člen Vesny. První hodiny výuky se uskutečnily v domě u profesorky hudby paní Pytlíkové. Již v březnu 1871 se v Lužánkách konala beseda, na které nový dívčí pěvecký sbor poprvé vystoupil a to s velkým úspěchem a uznáním veřejnosti. Tím si získal místo mezi staršími sdruženími a představiteli hudební scény

---

¹³⁶ FIALOVÁ, V., *Brněnská Vesna a její význam v moravském národopisu*. In: Časopis Matice moravské, 35, 1959, s. 334.

¹³⁷ NOVÁKOVÁ, L., *Spolek Vesna a jeho národopisné aktivity*. In: Národopisná revue 13, 2003, s. 137.

¹³⁸ Moravský zemský archiv Brno dále jen (MZA), Kronika spolku 1870–1895, Kniha 72, G 167, s. 4.; FIALOVÁ, V., *Vesna a počátky národopisu*. In: Ženy na Moravě, 52. ročenka Dobročinného komitétu v Brně, Brno 1940, s. 55–64. NOVÁKOVÁ, *Spolek Vesna*, s. 137.

v Brně. Vesna vyvíjela velmi aktivní činnost. Na žádost Filharmonického spolku Besedy Brněnské a také mužského spolku Svatopluk a dalších, se začala rozvíjet spolupráce. Členky dívčího pěveckého sboru Vesny byly požádány o účast a vystupování na koncertech Besedy Brněnské a také na slavnostech pořádaných brněnským Sokolem. Jejich vystoupení byla hodnocena vždy kladně, navzdory jednoduššímu repertoáru.¹³⁹

Illner jako sbormistr spolku již při jeho zakládání sledoval pravděpodobně jen umělecké záměry. Když zjistil, že s dívčím pěveckým sborem nedosáhne takových kvalit, jeho nadšení se vytratilo. Možná k tomu přispěly předchozí časté absence některých členek nebo časová omezení sbormistra Mareše či problémy se získáním vhodných prostor pěvecké školy. Na valné hromadě konané 4. prosince 1871 předložil iniciátor vzniku spolku – dr. Illner, návrh na ukončení činnosti dívčí pěvecké jednoty a přesunutí sboru Vesna pod brněnskou Besedu, která by tímto způsobem získala početný sbor. Muže zasedající ve výboru se snažil svými pádnými důvody přesvědčit, aby podpořili jeho návrh. K němu připojil ještě několik poznámek: „*Příčiny jsou, že spolek místo by se zmáhal co do počtu netoliko, nýbrž také co do jakosti členů, klesá. Právě nejlepší členové vystupují. Poměry hlasův jsou neuspokojivá. Co samostatný spolek není naděje, že by spolek prospíval...*“¹⁴⁰ Dr. Illner totiž neměl důvěru ve schopnost nezávislé existence brněnské Vesny. Na výročním valném shromáždění ze dne 27. prosince 1871, se v dochované Zprávě výboru o činnosti Vesny, shrnula dosavadní existence spolku. Ve zprávě se dovídáme, že Vesna měla v prvním roce 139 členů, ale pouze 39 z nich bylo aktivních. Tento den znamenal zásadní zlom pro Vesnu, když se měl rozhodnout Illnerův návrh, muži na zasedání nakonec hlasovaly v jeho prospěch. Členky Vesny se s tím však nehodlaly smířit. Zásluhou Amalie Teplé a Miroslavy Helceletové a také 26 žen souhlasilo se zachováním spolku, který bude zaměřený na všeobecně vzdělávací činnost. Vesna se změnila na *Ženskou vzdělávací jednotu*, jejímž programem bylo šíření vzdělanosti prostřednictvím přednášek v českém jazyce mezi brněnské ženy, ale zpěv a hudební vzdělávání mělo dále tvořit významnou část spolkové činnosti.¹⁴¹

Rok 1872 byl pro spolek Vesna přelomový, ale tato etapa nezačala příliš šťastně. Po Illnerově odchodu na jeho místo nastoupil sbormistr Konstantin Jahoda, který se ihned ujal pěveckého nácviku. Pro neukázněný přístup některých členek a nedostatečnou

---

¹³⁹ ŠANDEROVÁ, *Sedmdesát let brněnské Vesny*. In: *Ženy na Moravě*, 52. ročenka Dobročinného komitétu v Brně, Brno 1940, s. 15–17.

¹⁴⁰ MZA Brno, Zápis ze schůze ze dne 4. 12. 1871, Karton 37, G 167.

¹⁴¹ ŠANDEROVÁ, s. 15–17.

docházku musely být zvoleny jednodušší skladby. S pěveckým spolkem vystoupili 18. března na koncertě Filharmonického spolku Besedy brněnské¹⁴² v zostřené atmosféře vyvolané policejním zákazem. I přes neodpovídající úroveň vystoupení a prostší repertoár měli značné množství nadšených posluchačů. Kritika však nesdílela názor publika a tento koncert zhodnotila negativně, o čemž informovala čtenáře v Moravské orlici. Kritikou byla poškozena prestiž sboru a vlastně i celého spolku Vesny.¹⁴³

V okolí Brna tehdy nebyly české školy a ústavy a tak málokterá žena znala český jazyk. Neznalost češtiny se projevovala i při opisování textu písní, kdy se dělaly chyby, o tom se dozvídáme ze zápisů v archivních pramenech: „*p. Mikšíčková, která nebyla ve Vesně nabídla se tato, že jí bude mluvnici a pravopisu a čtení cvičiti, což bylo radostně přijato a usneseno, že Vesňačky v neděli a ve svátek odpoledne sejdou se u sl. Kolouchové a budou se s češtinou seznamovati. Stalo se tak a Mikšíčková donášela ku čtení drobnější povídky historické od Tyla aj. populárně psané a slečny cvičily se ve čtení předně, neboť ani toho řádně neznaly...když se vidělo, že slečny mají dobrou vůli a že je věc těší, a navrhnuť bylo proměnit zpěvácký ve vzdělávací spolek pořádati pravidelné učení mluvnice, které převzal prof. Bartoš.*“¹⁴⁴ Od dubna 1872 se ve Vesně pustili s nadšením do práce a zřídili přípravný český kurz, kde posluchačky získaly základní vědomosti. Tato přípravná měla sídlo v Besedním domě a přednášeli tu českým ženám český jazyk a literaturu profesori František Bartoš s Antonínem Macháčem. Dalších přednášek dějepisu, fyziky, zeměpisu a přírodopisu se ujali středoškolsí profesori brněnských škol.¹⁴⁵

Nový impulz do spolkového života koncem osmdesátých let přinesl profesor František Dlouhý brněnský spisovatel a redaktor.¹⁴⁶ Vypracoval program vzdělávacích přednášek o dílech českých spisovatelů, které sám často přednášel. Oblíbená byla hlavně poezie ze souborů s názvem *O nových spisech básnických*. Měla za úkol seznámit členky Vesny s novou literární tvorbou. Další přednášky se týkaly výtvarného umění, které zajišťoval akademický malíř Josef Šichan. V osmdesátých letech se přednáškové činnosti věnují také ženy, většinou jde o členky spolku (Kusá, Machová, Zedníková...)¹⁴⁷

---

¹⁴² TRKANOVÁ, M., *Eliška Machová a Vesna*. In: Ženy na Moravě, 52. ročenka Dobročinného komitétu v Brně, Brno 1940, s. 44–46.

¹⁴³ Moravská orlice 21. 03. 1872, 10/66, s. 1.

¹⁴⁴ MZA Brno, MIKŠÍČKOVÁ-HRUBÁ, M., Vzpomínka nazvaná Počátky Vesny, Karton 258, G 167, s. 259.

¹⁴⁵ MZA Brno, Vesna, Kniha č. 72, G 167, s. 5-16.

¹⁴⁶ ŠANDEROVÁ, s. 17.; FIALOVÁ, *Brněnská Vesna*, s. 4.

¹⁴⁷ MZA Brno, Zápis z výborové schůze, 02. 06. 1882, Karton 37, G 167.

Vzrůstal počet témat o emancipaci a ženských otázkách, oblíbené vždy bylo téma z pedagogiky. Přednášková činnost byla úspěšně zajištěna ředitelem Františkem Kretschmeierem v prostorách budovy ženské německé školy, kterou posluchačky navštěvovali dvakrát týdně. Přednášky určené hlavně ženám měly značný význam, získali jimi určité vědomosti v době, kdy ještě nebyly jiné možnosti vzdělání.¹⁴⁸

Vesna nezapomněla ani na svoji pěveckou školu a sbor, což dokládají zápisy z výborových schůzí. Sbormistra Konstantina Jahodu nahradil ve funkci Jan Nesvatba,¹⁴⁹ ředitel chóru chrámu sv. Petra a zároveň sbormistr Filharmonického spolku Besedy brněnské. Vzhledem k jeho značným zkušenostem a kontaktům se očekávalo, že úroveň sboru pozvedne. Umožnil sboru Vesny častější vystupování s Besedou brněnskou a také se sborem Svatopluk. Pěvecký sbor Vesny se snažil o zapojování do veřejného života a na jaře roku 1873 účinkoval na třech vystoupeních. Za zmínku stojí koncert k příležitosti otevření sálu Besedního domu 3. dubna 1873. V Moravské orlici byla tato vystoupení hodnocena kladně, chválila snahu a píli účinkujících a zmiňovala se téměř o uměleckém prožitku.¹⁵⁰

Koncem roku došlo opět k úpadku úrovně vystoupení Vesny, ta již neměla takovou uměleckou hodnotu. To mělo pravděpodobně vliv i na pěveckou školu, o jejíž členství nebyl zájem, nepřihlásila se ani jedna dívka. Sbor Vesny v roce 1873 už téměř nenacvičoval a účastnil se pouze vystoupení vlasteneckého charakteru, s ostatními sbory spolupráce vázla.¹⁵¹ Stagnaci činnosti Vesny nepřidalo roku 1876 ani založení dámského pěveckého sboru¹⁵² při Besedě brněnské Leošem Janáčkem, tento krok ohrozil výjimečné dosavadní postavení Vesny a způsobil značný rozruch ve spolku. V roce 1877 odchází učitel zpěvu a sbormistr Jan Nesvadba. Leoš Janáček sbormistr Besedy brněnské nabízí spolupráci k vyřešení krizové situace a dočasně přebírá výuku v pěvecké škole, ke které přistupuje velmi odpovědně. Krátkodobá spolupráce Janáčka však neměla trvalejší vliv na činnost Vesny.¹⁵³ Po dvou měsících ho v dubnu vystřídal sbormistr Hartl, pod jeho vedením sbor opět upadá. Stav se nezměnil ani za profesora Charvátu.¹⁵⁴

¹⁴⁸ MZA Brno, Zápis ze schůze 06. 04. 1872, Karton 37, G 167.

¹⁴⁹ MZA Brno, Kronika spolku 1870–1895, Kniha 72, G 167.

¹⁵⁰ MZA Brno, Zápis ze schůze 21. 04. 1872, Kniha 37, G 167.; Moravská orlice 07. 05. 1873, 11/105, s. 2.

¹⁵¹ MZA Brno, Kronika spolku 1870–1895, Kniha 72, G 167.

¹⁵² MZA Brno, Zápis ze schůze 05. 05. 1876, Kniha 37, G 167.

¹⁵³ KALINOVÁ, A., *Dcerám českým-: brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870–1920*, Brno 2007, s. 4.; MZA Brno, Zápis ze schůze 13. 07. 1876, Kniha 37, G 167.

¹⁵⁴ MZA Brno, Zápis ze schůze 30. 04. 1877, Kniha 37, G 167.

Nastalá situace nebyla důsledkem malého snažení a neschopnosti sbormistrů, ale tím, že se začalo tříbit zaměření členů spolku na soustavnou vzdělávací činnost. V listopadu 1876 se na výborové schůzi usnesli o důležitosti založení spolkové knihovny. Tento podnět motivoval Vesnu ke změně své specializace. Sbírkou knih byla tvořena jak z dobrovolných darů, tak z knihovního fondu. Spolek také požádal inzerátem v periodiku Moravská Orlice o podporu vlasteneckou veřejnost i příznivce spolku. Svou činností přispívají: „*Prof. Bartoš a jednatel Dlouhý vyjednávají s Měšťanskou Besedou o podmínkách, pod kterými byla by Měšťanská Beseda schopna přepustiti knihy, které shromazďovala k otevření veřejné knihovny.*“¹⁵⁵ Spolek si také dal za cíl zpřístupnit vzdělání členům Vesny, aby si mohli rozšiřovat vědomosti dle svého uvážení a knihy půjčovat jen za symbolický poplatek. Pouze samotnými finančními možnostmi spolku by se knihovna rozrůstala velmi pomalu a nemohl by být naplňován cíl budovat vztah k české literatuře.¹⁵⁶

Profesor František Dlouhý, byl dne 25. října roku 1879 zvolen jednatelem spolku Vesna. Tato funkce obnášela hlavně zajišťování přednáškové činnosti. Díky jeho organizačním schopnostem počet přednášek nápadně vzrostl, o čemž se můžeme přesvědčit v kronice spolku nebo v zápisech jednotlivých schůzí. Jeho práce vyžadovala značné úsilí a neúnavný elán, který tento všestranně nadaný muž věnoval svému pracovnímu nasazení. Zasloužil se o řadu společenských akcí s kulturním programem, oblíbené byly výlety a taneční zábavy. Vesna se nestránila svým příznivcům, vítala jejich účast na svých akcích a zvala je prostřednictvím tisku. Dokladem příznivé odezvy a vysoké účasti byl zájem nejen členské základny spolku, ale i veřejnosti, po častějším pořádání takových zábav.¹⁵⁷

V roce 1883 se programová činnost Vesny rozšířila o další kulturní akce tzv. „večery“¹⁵⁸, které vznikly spojením odpoledních sešlostí a vzdělávacích přednášek. Na večerech byly posluchači seznámeni s některou významnou osobností české kultury i s jejím dílem. První večer byl věnován Karolíně Světlé, příští Boženě Němcové a následující Bedřichu Smetanovi a mnoha dalším. Literární a hudební charakter přednášek se vzájemně prolínal. Ukázky z díla zvoleného spisovatele střídala hudební vystoupení, která tvořil zpěv, hra na housle či klavír.¹⁵⁹

---

¹⁵⁵ MZA Brno, Opisy zápisníků Vesny 1870–1905, Karton 258, G 167, s. 9.

¹⁵⁶ MZA Brno, Kronika spolku 1870–1895, Kniha 72, G 167.

¹⁵⁷ Tamtéž.; FIALOVÁ, *Brněnská Vesna*, s. 4.

¹⁵⁸ MZA Brno, Zápisy ze schůzí 1883–1886, Kniha 37, G 167.

¹⁵⁹ Tamtéž.

Jednatel Vesny František Dlouhý dne 2. června 1882 na shromáždění výboru¹⁶⁰ předkládá návrh na zavedení každodenních přednášek pro širší okruh žen s daným vyučovacím plánem. V příštích třech letech se tato myšlenka „připodobnění škoře“ stala přáním celého spolku Vesny. Začátkem prosince 1884 se konala výborová schůze, na které Dlouhý na podnět svých neutuchajících aktivit navrhnul zřízení čítárny. Zavedl předplatné časopisů: „Květy“, „Hudební listy“, „Obzor“, „Ženské listy“, „Zábavná bibliotéka“ a časopis „Dalibor“.¹⁶¹ Poháněn nedočkavostí se vrhl do přípravy mnoha cyklů přednášek.¹⁶² František Dlouhý v roce 1885 končí ve funkci jednatele a předává ji do rukou Elišky Machové, která s ním sdílela myšlenku založit měšťanskou školu pro české dívky.¹⁶³

Pražský Ženský výrobní spolek se svojí školou byl spolku Vesna velkou inspirací. Vesna si kladla otázky, jak dívky správně vychovávat a jaký cíl má škola mít. „*Nevztyčujeme křiklavého praporu falešného emancipace, nevábíme mládeže ženské, aby předčasně útočila na nejvyšší vymoženosti ducha mužského, nesvádíme ji k nemožnostem, jichž není schopna, na něž není připravena, neučíme ji sklízeti, čeho nesila a nepěstovala. Učíme ji skromnosti a práci, cvičíme její schopnosti, aby dokonalou byla v povolání, k němuž ji vede povinnost a jak v domácnosti, tak ve světě si zasloužila toho chleba, jenž ji živí. Chceme odchovávat zdárné dcery – spolehlivé podpory svých rodin, dobré ženy – řádné spolupracovnice svých mužů, moudré matky – vzory příčinnivosti a dobrého mravu dětem svým.*“¹⁶⁴ Takové prohlášení měl Ženský výrobní spolek český, který byl Vesně příkladem.¹⁶⁵

Eliška Machová od roku 1884 místostarostka a o rok později jednatelka, za velké pomoci starostky Julie Kusé, ve funkci od roku 1881, se i přes všechny problémy nenechaly odradit od založení měšťanské školy.¹⁶⁶ Překvapil je velký odpor nedávno vzniklé brněnské Matice školské, která nepřála jejich záměru, měla totiž obavu ze ztráty přízně veřejnosti a ze snížení finanční podpory nutné pro zřizování obecných škol a také připravované první školy měšťanské v Brně. Matice brněnská pravděpodobně chápala

¹⁶⁰ MZA Brno, Zápis ze schůze 02. 06. 1882, Kniha 37, G 167.; Sborník ženské vzdělávací jednoty Vesny v Brně, Brno 1882, s. 48.

¹⁶¹ NAVRÁTIL, E., *Památník Vesny 1886–1936. Památník k 50. výročí založení „první české pokračovací a výrobní školy dívčí v Brně, kterou otevřela Vesna dne 16. září 1886, Brno 1936*, s. 4–6.

¹⁶² MZA Brno, Kronika spolku Vesny, Kniha 72, G 167.

¹⁶³ FIALOVÁ, *Brněnská Vesna*, s. 5.

¹⁶⁴ MZA Brno, s. 6, I. zpráva výroční první české pokračovací školy dívčí ženské vzdělávací jednoty Vesny v Brně, školní rok 1886–1887, Brno 1887, Karton 265, G 167.

¹⁶⁵ MZA, s. 6, I. zpráva výroční první české pokračovací školy dívčí ženské vzdělávací jednoty Vesny v Brně, školní rok 1886–1887, Brno 1887, Karton 265, G 167.

¹⁶⁶ TRKANOVÁ, *Eliška Machová a Vesna*, s. 48–50.

vznik Vesniny pokračovací školy jako konkurenci. Machová čelila negativnímu postoji Matice a také členům Čtenářského spolku, které si Matice na svou stranu získala.¹⁶⁷

Výbor Vesny na začátku roku 1886 podpořil rozhodnutí a snahu Elišky Machové, zřídit pokračovací školu pro dívky a za obětavé spolupráce členek připravit charitativní jarní lidovou slavnost „Pomlázka“. Tato akce byla velice úspěšná, výtěžek byl 600 zlatých, o ty se rozdělila s Maticí. Polovina peněz představovala důležitý finanční příspěvek a další peníze 300 zlatých byly získány od obětavých členek sboru. Tím vznikl dostatečný finanční základ pro zřízení soukromé „První české pokračovací dívčí školy ženské vzdělávací jednoty Vesna v Brně“. Zřízení této školy se stalo „základem“ v následujících letech pro další užitečná a známá školní zařízení. Od té doby se „Pomlázka“ stala pravidelnou každoroční akcí, kterou se Vesna mimo jiné proslavila mezi širokými vrstvami společnosti.¹⁶⁸

Činnost spolku Vesna se v oblasti kulturně vzdělávací sice úplně nezastavila, ale situace, která byla v přednáškové činnosti před rokem 1885 se již neobnovila. V roce 1886 se veškeré literární přednášky vztahovaly k tvorbě Svatopluka Čecha. V dalším roce došlo k pozvolnému návratu v rozmanitosti témat, za to se zasloužil opět profesor Dlouhý. Témata literární vystřídaly přednášky z oblasti historie od známých brněnských historiků. Koncem devadesátých let záznamy přednášek v kronice spolku prořídly, to je spojeno s koncem činnosti profesora Dlouhého. Od té doby nebyly záznamy v kronice vedeny tak pečlivě, proto v zápisech archivu nelze vyčíst složení přednášek.¹⁶⁹

V roce 1894 nastala další etapa v přednáškové činnosti, byl vznesen návrh na přednášky pro veřejnost, ty Vesna po domluvě s výborem Matice školské realizovala od roku 1896. Bylo vždy voleno téma z okruhů uměleckých, hudebních a výtvarných. Další vzdělávací akce tzv. „večery“ o významných osobnostech nadále pokračovaly, tvořily neodmyslitelnou součást kulturního a společenského života v Brně. V nich návštěvníci získávali příjemným způsobem cenné znalosti. Vesna také v roce 1895 zřídila první český salon v Brně,¹⁷⁰ který se v následujícím roce rozhodla zpřístupnit mužům. Navštěvovali ho známé osobnosti a čeští vlastenci jako Leoš Janáček, bratři Mrštíkové, Josef Merhaut a další.¹⁷¹

---

¹⁶⁷ ŠANDEROVÁ, s. 17.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 17.

¹⁶⁹ MZA Brno, Zápisy z valných hromad a schůzí, Karton 39, G 167.

¹⁷⁰ MZA Brno, Zpráva o činnosti ženského vzdělávacího a výrobního spolku Vesny v Brně za rok 1896, Brno 1897, Kniha 75, G 167.

¹⁷¹ MZA Brno, Zápisy ze schůzí a valných hromad, Karton 47, G 167.

Mezi osobnosti, které podporovali Vesnu, patřil například Svatopluk Čech, jenž do knihovny spolku věnoval 90 svazků knih. Vesna udržovala přátelské vztahy také s Eliškou Krásnohorskou, ta k 10. výročí založení Vesny složila oslavný proslov, psala o Vesně a jejích školách články do novin. Poskytla spolku finanční obnos při zakládání školy a chválila jejich vlasteneckou činnost.¹⁷² Další osobností byla Karolina Světlá, ta také věnovala spolku honorář za uveřejněnou povídku v *Ženských listech*. Člen Vesny Leoš Janáček projevoval náklonost ke spolku tím, že hrál na jejích večerech na piano a přednášel. Vesně složil hudební skladbu s názvem „Jarní“.¹⁷³

Na základě zájmu členů spolku Vesny a celého vlasteneckého Brna byla v prostorách Besedního domu otevřena veřejná česká knihovna pro lid.¹⁷⁴ Zahájila svoji činnost na návrh Elišky Machové 8. listopadu 1890. Knihovna měla 200 exemplářů z Národní jednoty a 1200 knih zapůjčených Vesnou.

Eliška Machová se připojila do řad národopisných nadšenců po návštěvě výstavy krojů a výšivek v roce 1885, kterou pořádalo Vlastenecké muzeum v Olomouci. Tato výstava, pracovnice národopisného ústavu a také sběratelky ji ovlivnily natolik, že nově získané informace zavedla do výuky. Studentky byly seznamovány s lidovou výšivkou a různými technikami jejího zhotovení, což využívaly v praxi při šití prádla a oděvů.¹⁷⁵

Olomoucká výstava dala impulz ke sběratelské činnosti spolku Vesna. Machová s několika novými spolupracovnicemi se zaměřily na výšivky, kroje, také na kraslice a později na keramiku. Spolek Vesna zahájil svou vystavovatelskou éru už v roce 1888 výstavou prací dívek a děl z vlastní národopisné sbírky. Počet výstav, které prezentovaly vyšivačské umění moravských žen, rychle narůstal, jak doma tak v zahraničí. Nejdál Vesna vystavovala v Chicagu. V Besedním domě v Brně se každý rok konala jarní „Pomlázka“, byla to prodejní výstava tradičních výrobků a výšivek žaček, měla pomoci zajistit peníze na provoz škol. Zasluhou Machové vznikl roku 1892 národopisný odbor Vesny, na toto téma se konaly časté přednášky. Ty měly za úkol probudit v řadách veřejnosti úctu k památkám lidového umění a pomoci tím k jejich ochraně. Vesna se stala jednou z nejdůležitějších organizací v národopisném bádání na Moravě, po roce 1949 se její sbírky dostaly do Moravského zemského muzea v Brně.¹⁷⁶

---

¹⁷² MZA Brno, Korespondence Vesny, Karton 237, G 167.

¹⁷³ MZA Brno, Vesniny tisky, Karton 266, G 167.

¹⁷⁴ MZA Brno, Knihovna a čítárna, Karton 247, G 167.

¹⁷⁵ KALINOVÁ, NOVÁKOVÁ, s. 12.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 14.; NOVÁKOVÁ, L., *Osobnost Elišky Machové a její podíl na národopisných aktivitách Vesny*. In: *Národopisný věstník* 22 (64), 2005, s. 82–90.

Vesna nezapomínala ani na ženy a dívky ze sociálních vrstev, to můžeme zaznamenat v jejích činnostech od devadesátých let 19. století. Bylo vidět sociální citění, které uplatňovala v rámci vzdělávání. Pokrokovým záměrem se stalo zřizování kurzů pro dělnice, kde se učily vaření, šití a vedení domácnosti. Přijímáním žaček z chudých poměrů pomáhala rozšiřovat pokrokové myšlenky do nejširších vrstev společnosti. Dalším záslužným činem spolku Vesna bylo zřízení kanceláře, tzv. poptavárny v roce 1888, která pomáhala najít práci vlastním absolventkám škol. Při ní vznikla Ženská útulna v Brně pro služebné, „*kde by pořádné osoby ženské našly zdarma přístřeší a zaopatření na tu dobu, nežli by se jim služba naskytla*“¹⁷⁷ a také poskytla péči a zázemí sirotkům. Byl to první sociální ústav tohoto typu v Rakousko-Uhersku. I v budoucnu po odtržení od Vesny zůstal svojí koncepcí a duchovním pojetím s Vesnou svázán.¹⁷⁸

Starostka Julie Kusá aplikovala ideály Amerického klubu dam na Vesnu a zasloužila se roku 1888 o rozšíření spolkových stanov¹⁷⁹ a proměny celého názvu na *Ženský vzdělávací a výrobní spolek Vesna v Brně*, který důkladněji vystihoval jeho zaměření,¹⁸⁰ „*především vzdělávat, protože vzdělaná a pokroková žena je nutným předpokladem rozvoje národa*“¹⁸¹. Toto pojmenování spolku Vesna zůstalo již natrvalo.¹⁸²

Vesna svými činy v předchozím období překročila hranice města Brna. Všechna její snaha na poli ženského vzdělávání měla zásadní a kladný vliv na emancipační procesy žen nejen na Moravě.

4.1 Školy spolku Vesna

4.1.1 První česká pokračovací dívčí škola ženské vzdělávací jednoty Vesny v Brně

„Konečně roku minulého vyzrála snaha v čin. Nastřádané jmění spolkové poskytovalo dostatečného základu na začátek, nejlepší učitelé slíbili účinkovati, a chovanky se přihlašovaly předem již. Tak založena prvá česká pokračovací škola dívčí v Brně, a ač bylo jí bojovati nejeden tuhý boj, překonati nejednu nesnáz a překážku – žel i se strany vlastní –, přece zvítězila práce poctivá, chtějící prospěti jediné svaté věci naší,

---

¹⁷⁷ KALINOVÁ, NOVÁKOVÁ, s. 19.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 19–20.

¹⁷⁹ Stanovy ženského vzdělávacího a výrobního spolku „Vesny“ v Brně, Brno 1888, G 167, karton 247.

¹⁸⁰ KALINOVÁ, NOVÁKOVÁ, s. 5.

¹⁸¹ FIALOVÁ, *Brněnská Vesna*, s. 8.

¹⁸² KALINOVÁ, NOVÁKOVÁ, s. 7.

*a škola dosáhla hned v roce svém prvním úspěchů netušených.*¹⁸³ Nově vzniklá škola zaplnila mezeru v českém vyšším dívčím školství v Brně i na Moravě. Kladla si za cíl navázat na znalosti dívek, které získaly v obecné škole. Chtěla žákyním poskytnout hlavně praktické vzdělání, ale i všeobecné, na něž nebyl dáván takový důraz. Škola se snažila reagovat na podněty a trendy z vnějšího prostředí. Zřízením pestré skladby oddělení a tříd se škola přizpůsobovala dívkám, které přicházely s různou úrovní vědomostí.¹⁸⁴

Spolek Vesna školu slavnostně otevřel 16. září roku 1886, přesně v den svátku sv. Ludmily. Po mši, v chrámu sv. Tomáše, přednesl učitel náboženství Vladimír Šťastný dojemný proslov k budoucím žačkám, v němž jim předkládal za vzor českou kněžnu Ludmilu. Pak následovala slova správce této školy Františka Bartoše, učitelky Růženy Koutníkové a nakonec řeč, starostky spolku Vesna, Julie Kusé, která dívky v tento slavnostní den obdarovala růžemi.¹⁸⁵

Velkým překvapením pro zakladatele byl mimořádný zájem o studium na pokračovací škole Vesny. Místo očekávaného počtu 33 žákyň se přihlásilo více než dvojnásobné množství. Do školního roku 1886/1887 se nejdříve nastoupilo celkem 55 žákyní a v průběhu roku jich dalších 30 přistoupilo, jednalo se hlavně o dívky české národnosti s katolickým vyznáním. Téměř 50 dívek pocházelo z Brna i okolí a 36 jich bylo z dalších částí Moravy.¹⁸⁶ Pravděpodobně vlivem Františka Bartoše, ředitele českého gymnázia na Starém Brně, se mezi žákyněmi nacházely i dívky z moravského venkova.¹⁸⁷

Činnost školy byla financována ze školného žákyň, z peněz spolku Vesny a také z příspěvků přátel školy. Zakládající členové spolku jednorázově přispěli pokračovací škole, každý deseti zlatými, později platili ročně dva zlaté jako ostatní. Mezi podporovatelky Vesniny školy patřily například spisovatelky: Eliška Krásnohorská, Karolína Světlá, Františka Stránecká a Gabriela Preissová. Další zásluhy měl i poslanec J. Koudela a Ženský výrobní spolek český v Praze a deník Hlas s Moravskými novinami. Na činnost školy dohlížel školní odbor spolku Vesna, v jehož čele stál František Bartoš. Bartoš jednal vždy v zájmu nové Vesniny školy a zastupoval ji na úřadech, mezitím co

---

¹⁸³ Karton 265, G 167, MZA Brno, s. 7, I. zpráva výroční prvé české pokračovací školy dívčí ženské vzdělávací jednoty Vesny v Brně, školní rok 1886–1887, Brno 1887.

¹⁸⁴ MZA Brno, IX. Zpráva výroční dívčí školy Vesny v Brně, školní rok 1894–1895, Brno 1895, Karton 265, G 167.

¹⁸⁵ MZA Brno, s. 8–9, I. zpráva výroční prvé české pokračovací školy dívčí ženské vzdělávací jednoty Vesny v Brně, školní rok 1886–1887, Brno 1887, Karton 265, G 167.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ FIALOVÁ, *Brněnská Vesna*, s. 5.

správu školy vedla Eliška Machová. Ta vypracovala rozvržení výuky na základě osnov škol Ženského výrobního spolku v Praze. Účelem první české pokračovací dívčí školy bylo umožnit dívkám získat vědomosti z oblastí ženského průmyslu i domácnosti a z odborů pokračovacích a jazykových, kde se jim dostávalo literárního vzdělání.¹⁸⁸ „*V práci a věděni je naše spasení!*“¹⁸⁹ To bylo heslo školy.

Škola měla tyto odbory: pokračovací, jazykový, kreslicí a ženských prací. Ten poslední se dále dělil na 4 oddělení: první se zaměřovalo na drobné práce, druhé oddělení na prádlo, další na vyšívání a čtvrté na šití šatů. Celkově školu tvořilo 18 oddělení. V odboru pokračovacím si dívky rozšiřovaly své vědomosti získané ve školách obecných. Vzdělávaly se v českém jazyce, dějepisu, zeměpisu, počtech, vychovatelství, náboženství a v hospodaření, které bylo vhodnější hlavně pro dívky starší. V hodinách jazyků se učily němčině a francouzštině, během nichž se kladl důraz na procvičování konverzace. Pokud měly zájem též o výuku hudby a zpěvu mohly se toho zdarma zúčastnit ve Vesně v rámci studia. Na přání rodičů se pro dívky otevřely i taneční hodiny. Žákyně mohly také využívat v případě zájmu spolkovou knihovnu. V dalším oboru, v kreslírně, se učily přenášet různé vzory na látky, ale převládaly zde především lidové motivy.¹⁹⁰

Podmínky, které provázely zahájení výuky, byly poměrně problematické. Škola vyučovala na Radvitově ulici v domě číslo 2 a 4 a to v prvním patře. Vyučování se konalo v soukromém bytě činžovního domu, žákyně a učitelé museli čelit různým obtížím. Učebna byla sice velká, ale pro značný počet přihlášených žákyň nedostačující. Kuchyně s krbem sloužila jako sborovna učitelů. Studentky byly pilné a poslušné, přesto vyučování komplikovala nedostatečná úroveň znalostí českého jazyka a také věkové rozpětí dívek (od 12 do 20 let). Těmto náročným podmínkám se přizpůsobil vzdělávací program školy. Jejím cílem bylo vychovat ze svých žáček dobré vlastenky a především schopné matky, hospodyně a vychovatelky příštích generací.¹⁹¹

Vyučování zajišťoval kvalitní pedagogický sbor (14 členů), kterým škola disponovala od samého počátku. Tvořili jej brněnští profesoři z jiných českých vzdělávacích zařízení a ti, co ve spolku Vesna přednášeli daleko dříve. Jen 4 učitelky z celého sboru byly stálými vyučujícími. První stálou učitelkou vyučující ruční práce byla Růžena Koutníková, která v pokračovací škole působila také jako třídní učitelka. Pro

---

¹⁸⁸ FIALOVÁ, *Brněnská Vesna*, s. 5.

¹⁸⁹ ŠANDEROVÁ, s. 18.

¹⁹⁰ MZA Brno, s. 7, I. zpráva výroční prvě české pokračovací školy dívčí ženské vzdělávací jednoty Vesny v Brně, školní rok 1886–1887, Brno 1887, Karton 265, G 167.

¹⁹¹ ŠANDEROVÁ, s. 18–19.

velký počet přihlášených dívek byla škola nucena zaměstnat i další učitelku pracovny Augustu Tichavskou. Ve druhém pololetí na školu přišla odborná učitelka z Prahy Barbora Čadská, výbor spolku Vesny ji poté jmenoval třídní učitelkou pracovny na šití šatů. Na úroveň výuky a její pestrost měl vliv stálý počet kvalitních externích pedagogů. První školní rok byl slavnostně zakončen dne 15. července 1887. K této příležitosti starostka spolku Kusá věnovala každé dívce výtisk *Babičky* od Boženy Němcové.¹⁹²

Žákyně si velmi oblíbily odbor ženského průmyslu, v němž se učily vyšívat lidové vzory, většinou moravské. Na výstavách konaných k různým příležitostem, přinášela jejich práce obdiv a uznání veřejnosti. Z výstavy v Ivančicích si jejich učitelka odvezla také diplom.¹⁹³

Strmý rozvoj školy pokračoval i v dalším roce, počet žákyň se zvedl až na 142. Výuka se stále skládala ze 4 odborů, ale musela být přerozdělena pro větší zájem až do 22 oddělení. Pravidelně a velmi často pořádané výstavy prací dívek také pravděpodobně lákaly další zájemkyně o studium. V této situaci bylo nutné najít škole ředitele či ředitelku, který se jí bude plně věnovat. Vybrán byl do funkce ředitele, zastupující učitel z ústavu učitelek mladý František Mareš. Tato volba se stala pro Vesnu osudovou. V osobě Františka Mareše získala vynikajícího organizátora společenských akcí i školství a pedagoga, který v příštích letech z Vesny vytvořil brněnské kulturní centrum.¹⁹⁴

Příchod nového ředitele Mareše do první Vesniny školy v roce 1888 rovněž znamenal změnu vzdělávacího plánu. Ženský průmyslový odbor zaměřený na učení praktických činností se odštěpil od části literární (pokračovací) a došlo tak k položení základu nadcházejícího rozvoje dalších Vesniných škol. Dále Mareš připojil k osnovám školy odbor hudební a pěvecký, jenž se později stal tradiční součástí umělecké výchovy. Dívky tohoto uměleckého zaměření se poprvé prezentovaly vystoupením roku 1889, na které si nacvičily skladby Smetanovy, Fibichovy, Dvořákovy a také verše Elišky Krásnohorské a Svatopluka Čecha.¹⁹⁵

Žákyně každým rokem stále přibývalo a v součinnosti se zařizováním nových tříd pro školu se hledaly i členové do učitelského sboru, do něhož vybral školní rada Antonín

---

¹⁹² ŠANDEROVÁ, s. 18.

¹⁹³ FIALOVÁ, *Brněnská Vesna*, s. 6.

¹⁹⁴ Sborník Vesny 1932, Brno 1932, s. 32.

¹⁹⁵ FIALOVÁ, *Brněnská Vesna*, s. 8.; ŠANDEROVÁ, s. 19.

Vorel tyto učitele a učitelky: Elišku Kozlovou, Elišku Sobotkovou, Josefu Páleníkovou a Josefa Němce.¹⁹⁶

4.1.2 Vyšší dívčí škola a průmyslová škola

Po dvou letech fungování pokračovací dívčí školy stále narůstal zájem o studium, zvýšila se úroveň vzdělání dívek a škola zaznamenala pozitivní výsledky své práce a rovněž kladné hodnocení ze strany veřejnosti. Výbor Vesny se tedy rozhodl rozšířit své pole působnosti o další typy škol a různorodé vzdělávací činnosti. Změnou vzdělávacích osnov došlo k přeměně pokračovací školy dle zaměření na dva typy – průmyslovou a literární. Tato proměna nastala v roce 1888, kdy spolek Vesna založil vyšší dívčí školu (literární) ta se svým pojetím blížila střední škole, poskytovala dívkám vyšší úroveň vzdělání. Vesna založením této školy zareagovala na poptávku společnosti po všeobecně vzdělaných ženách.¹⁹⁷

Dočasné prostory v činžovním domě již byly nedostačující vzhledem k narůstajícímu počtu studentek, proto se Vesna na valné hromadě 30. ledna 1889 rozhodla ke stavbě nové školní budovy. Starostka Julie Kusá stavbu budovy podpořila tím, že se za půjčku u Cyrilo – Metodějské záložny zaručila vlastním majetkem. Další finanční prostředky pocházely z fondu Vesny a také z charitativních akcí. Škola byla postavena velice rychle, už 16. září téhož roku začalo vyučování na vyšší dívčí škole.¹⁹⁸

Studium na vyšší dívčí škole původně trvalo dva roky, v následujícím školním roce bylo rozšířeno na tříleté.¹⁹⁹ To platilo na obou školách, jak na literární (vyšší dívčí škole), tak na průmyslové. Skladba teoretických předmětů pro literární školu byla totožná s předměty, které se dříve vyučovaly na *první české pokračovací dívčí škole*, ale byla rozšířena o odbor hudební a zpěv a dále o vyučovací program pro učitelky ženských prací, v němž se připravovaly po složení závěrečných zkoušek k výkonu povolání učitelek. Výuka v průmyslové škole Vesny, kde se dívky učily šití, se od školního roku

---

¹⁹⁶ MZA Brno, I. zpráva výroční prvé české pokračovací školy dívčí ženské vzdělávací jednoty Vesny v Brně, školní rok 1886–1887, Brno 1887, Karton 265, G 167, s. 7

¹⁹⁷ ŠANDEROVÁ, s. 19.

¹⁹⁸ MZA Brno, VI. Výroční zpráva prvé české pokračovací školy dívčí ženské vzdělávací jednoty Vesny v Brně, školní rok 1889–1890, Brno 1890, Karton 134, G 167.; MZA Brno, Zpráva výroční ženského vzdělávacího a výrobního spolku Vesny v Brně, rok 1899, Brno 1900, Kniha 77, G 167.

¹⁹⁹ MZA Brno, Zpráva z třicátý třetí rok správní spolku Vesny v Brně, rok 1903, Kniha 80, G 167.

1890–1891 rozšířila o tyto předměty: náboženství, vychovatelství, kreslení, hospodářství, český jazyk, počty, dějepis a nepovinnou tělesnou výchovu.²⁰⁰

Struktura Vesniných škol byla dokončena ve školním roce 1896–1897 a postupnou změnou vzdělávacích osnov se literární škola rozšířila na 6 tříd. Tříleté studium odpovídalo úrovni vzdělání získaného na měšťanských školách a další tři vyšší ročníky odpovídaly vzdělání na dívčím lyceu.²⁰¹ V příštích letech si žákyně musely zvolit specializaci na základě svého zaměření, ohledně volby budoucího povolání. K dispozici jim byly tyto odbory: jazykový, obchodní, šicí nebo umělecko-průmyslový. Studium těchto škol dívkám umožňovalo po jejím absolvování pokračovat na průmyslových nebo obchodních školách, lyceích či ústavech pro vzdělávání učitelek. Velký ohlas přineslo zavedení večerních kurzů pro služky a dělnice, které navštěvovalo 258 účastnic, proto se Vesna rozhodla je v roce 1897 změnit na večerní školu. Tím vznikla první večerní škola v českých zemích.²⁰²

4.1.3 Dívčí lyceum

Založení lycea předcházely ministerský výnos o zřizování šestitřídních dívčích lyceí, na který Vesna ihned zareagovala. „*Dozorčí rada škol Vesniných usnesla se na schůzích dne 11. ledna a 1. února roku 1901 na změně statutu organizačního a osnovy vyšší dívčí školy, jakož i na způsobu, kterak přemění se vyšší dívčí škola na lyceum dívčí ve smyslu ministerského vynesení ze dne 11. prosince roku 1900, číslo 34. 551.*“²⁰³ Ministerstvo dozorčí radě Vesniných škol tento záměr povolilo vnesením ze dne 5. června roku 1901, aby ve školním roce 1901–1902 mohlo realizovat výuku na lyceu. 1., 4., a 5. třída vyšší dívčí školy se přeměnily na stejné třídy dívčího lycea a zbývající třídy se převedly v dalších dvou školních letech. Mohlo k tomu dojít proto, že vyšší dívčí škola a lyceum měly obdobné vzdělávací osnovy. Vesna se rozhodla svoji vyšší dívčí školu nezrušit,²⁰⁴ ale od roku 1902 jen přejmenovat na školu měšťanskou s tříletou dobou studia. Dívčí lyceum bylo v té době patrně jediným vzdělávacím zařízením tohoto typu v rámci Rakouska-Uherska, kde dívky mohly složit maturitní zkoušku a vydat jim platné

---

²⁰⁰ MZA Brno, IX. Výroční zpráva dívčí školy dívčí Vesny v Brně, školní rok 1894–1895, Brno 1895, Karton 265, G 167.

²⁰¹ MZA Brno, Zpráva Vyšší dívčí školy, školy průmyslové, za školní rok 1901–1902, Kniha 144, G 167.

²⁰² MZA Brno, XIII. Výroční zpráva dívčí školy ženské výrobní a vzdělávací jednoty Vesny, školní rok 1898–1899, Karton 141, G 167.; X. Výroční zpráva dívčí školy Vesny v Brně, školní rok 1895–1896, Brno 1896.

²⁰³ MZA Brno, Kronika dívčího lycea spolku Vesny v Brně, školní rok 1900–1901, Kniha 122, G 167.

²⁰⁴ MZA Brno, Výroční zpráva z 32. rok správní, rok 1902, Kniha 79, G 167.

doklady o absolvování tohoto vzdělání. První zkoušky proběhly ve školním roce 1902–1903, zúčastnilo se jich 39 studentek.²⁰⁵ Jakmile dívky absolvovaly všechny třídy, mohly pokračovat ve studiu na Fakultě filozofické nebo na umělecko-průmyslových školách.²⁰⁶

Vesnina vzdělávací činnost se rozrostla do takových rozměrů, že po zřízení lycea a zavedení velkého počtu vzdělávacích kurzů při průmyslové škole nebylo v silách jediného člověka, profesora Mareše, vše zvládnout. „*Od roku 1886 až do roku 1902 měl ředitel Mareš v rukou veškerou organizační i ideovou práci školskou i penzionátní. Roku 1902 vyžádal si rozvoj škol dělení správy; ředitelkou odborného školství byla ustanovena Eliška Kozlová, od 16. února 1903 ředitelem ostatních škol mimo lyceum a penzionát Josef Němec.*“²⁰⁷

4.2 Další vývoj škol

Pro dívky, které již nechtěly pokračovat ve studiu na průmyslové škole, vznikl odbor hospodyňský ve školním roce 1902–1903. Vyučovalo se zde šití prádla a šatů, vaření, žehlení.²⁰⁸ V dalším školním roce 1904–1905 byla založena pokračovací dívčí průmyslová škola tříletá pro učnice a krejčovské pomocnice. Zde mohly získat praktické základy při vyšší dívčí škole.²⁰⁹

Rok 1903–1904 přinesl vyučovací program pro vzdělávání učitelek ručních prací. Vznikl při dívčí průmyslové škole, po jeho absolvování získaly kvalifikaci k výkonu povolání učitelek na obecných a měšťanských školách.²¹⁰ V dalším školním roce průmyslová škola Vesny nabízí kurz pro vzdělávání pěstounek do mateřských škol, které mohly vykonávat praxi v mateřské školce v rámci spolku.²¹¹ Reakcí na aktuální situaci ve společnosti a podle potřeb trhu, zřizovala průmyslová škola nový kurz na školách kuchařských a hospodyňských pro učitelky a to vaření a hospodářství.²¹² O rok později došlo k přeměně kuchařské školy na školu kuchařskou a hospodyňskou s kurzem pro hospodářství v domácnosti.²¹³

²⁰⁵ MZA Brno, Kronika dívčího lycea spolku Vesny v Brně, školní rok 1900–1901, Kniha 122, G 167.; MZA Brno, Výroční zpráva dívčího lycea Vesny v Brně, školní rok 1901–1902, Kniha 157, G 167.

²⁰⁶ MZA Brno, Vesna v Brně II., s. 2, Kniha 79, G 167.

²⁰⁷ NAVRÁTIL, E., *Památník Vesny 1886–1936. Památník k 50. výročí založení „první české pokračovací a výrobní školy dívčí v Brně, kterou otevřela Vesna dne 16. září 1886, Brno 1936*, s. 16.

²⁰⁸ MZA Brno, Vesna, Kniha 80, G 167, s. 26.

²⁰⁹ MZA Brno, Výroční zpráva spolku Vesny 1905–1906, Kniha 83, G 167, s. 8.

²¹⁰ MZA Brno, XX. Výroční zpráva dívčí průmyslové školy Vesny v Brně, 1905–1906, Kniha 148, G 167, s. 16.

²¹¹ Kniha 83, s. 8.

²¹² MZA Brno, Výroční zpráva spolku Vesny 1906–1907, Kniha 84, G 167, s. 2.

²¹³ MZA Brno, Výroční zpráva spolku Vesny 1908–1909, Kniha 86, G 167, s. 3.

Vývoj Vesniných škol probíhal dále i v méně příznivém období 1. světové války, například vznikla škola modistická a škola knihařská. Hospodyňská dílna ve škole ženských profesí hospodářských se rozšířila o praktický ústav, v němž se dívky učily vést penzionát, když došlo k uzavření penzionátu.²¹⁴

Vesna za krátký časový úsek vybudovala opravdu rozsáhlý vzdělávací systém, tvořený různorodými druhy škol, kurzů a vzdělávacích přednášek. „*Vesna měla štěstí, že našla Mareše*“²¹⁵, napsal řed. Karel Elgart, *‘on je vlastním tvůrcem Vesny a jejích škol. Zrovna uměleckou rukou vytvářel nové škol...shromáždil v nich a kolem sebe kruh v té době nejlepších lidí, kteří šli za ním a viděli se v něm. Třicet a půl roku na nich pracoval, vyvedl je takřka z ničeho k rozkvětu, že byly jedinečnými v naší vlasti*“²¹⁵. Bohatou vzdělávací činností v průběhu let postupně upravovala a proměňovala na základě dobových trendů, potřeb společnosti a trhu. Změnou vyučovacích osnov, změnou názvů škol a přeměňováním jejich zaměření vybudovala ve školním roce 1918–1919 komplex, v němž bylo 13 škol: „*1. dívčí lyceum, 2. škola měšťanská, 3. trojtřídní vyšší škola pro ženskou povolání hospodářská, 4. dvouletá škola obchodní, 5. ústav ku vzdělání učitelek dívčích škol průmyslových, 6. ústav ku vzdělávání učitelek škol kuchařských a hospodyňských, 7. dvouletá škola průmyslová, 8. škola vyšivačská, 9. škola hospodyňská roční, 10. škola hospodyňská pětiměsíční, 11. dvouletá škola pokračovací, 12. škola hudební, 13. školka mateřská.*“²¹⁶ Situace se po finanční stránce stala neudržitelnou a problémy přibývaly, proto se Mareš rozhodl rychle jednat s městem o převzetí škol, „*přišla nejvhodnější příležitost, aby zabezpečil Vesnu, jak mu ukládalo jeho citlivé svědomí a povinnosti tvůrce.*“²¹⁷ Vesniny školy byly postupně převedeny pod správu již českého Brna a tím zestátněny.²¹⁸

4.3 Významné osobnosti spojené s Vesnou

K významným osobnostem spolku Vesna patří její zakladatelka a učitelka Eliška Machová,²¹⁹ pedagog a pozdější ředitel spolku Vesna František Mareš, zakladatelka průmyslové školy spolku Vesna a její mecenáška Julie Kusá, starostka a učitelka spolku Vesna Adéla Koudelová a učitelka škol a inspektorka školství Eliška Kozlová. Vesna

---

²¹⁴ ŠANDEROVÁ, s. 23.

²¹⁵ NAVRÁTIL, s. 16.

²¹⁶ ŠANDEROVÁ, s. 23.

²¹⁷ NAVRÁTIL, s. 16.

²¹⁸ FIALOVÁ, V., *Brněnská Vesna*, s. 9.

²¹⁹ BEDNÁŘOVÁ, V., *Zakladatelky českého dívčího školství. Bibliografické letáky*, Brno 1957. s. 4.

měla štěstí na obětavé a uvědomělé členy pedagogického sboru, kteří jí byly oddáni po celý svůj život.

K významným osobnostem patřil František Bartoš (1837–1936) byl proslulým filologem, spisovatelem a českým folkloristou. Stal se významnou brněnskou osobností kulturního života, sbíral moravskou lidovou slovesnost. Narodil se 16. března 1837 v Mlatcově u Zlína. Základní vzdělání získal nejprve na zlínské škole, pak hlavní škole a gymnáziu v Olomouci. Vlasteneckým zaujetím ho inspiroval svými přednáškami na hodinách českého jazyka a dějepisu profesor František Vaňka. Na univerzitě ve Vídni se František Bartoš zdržoval spíše u českého studentského společenství a v okruhu přátel skupiny „Morava“, kteří vydávali tento časopis pěstující slovanskou vzájemnost a jihoslovanské písemnictví.²²⁰ Byl profesorem na Slovanském gymnáziu. V roce 1886 se stal správcem První české pokračovací školy dívčí Ženské vzdělávací jednoty Vesna v Brně. Tuto funkci vykonával dva roky a Vesně tím velmi pomohl na samém počátku při zakládání škol. Po 35 letech ukončil svůj aktivní a obětavý život pro spolek Vesna.²²¹

První žena Veronika Mikšíčková (1829–1891) byla jednou z osobností, které usilovaly o kvalitní vzdělání českých dívek a žen. Probouzela jejich národní uvědomění a podporovala u nich zálibu v lidové slovesnosti. Na osm let od roku 1872 se stala starostkou spolku Vesna. Provдалa se za spisovatele Matěje Mikšíčka, který byl sběratelem moravských lidových pohádek. Přátelila se s Boženou Němcovou, i když s jejími názory nesouhlasila.²²²

Další žena Eliška Machová (1858–1926) se stala nejvýznamnější osobností dějin spolku Vesna. Narodila se do rodiny tkalcovského mistra v Brně. Byla absolventkou brněnského učitelského ústavu, následně učila v Kunštátu. Do spolku přichází v roce 1882 a už za tři roky se stává jednatelkou Vesny. V roce 1886 se zasadila o založení české dívčí pokračovací školy a o její osnovy, které sama vytvořila. Ředitel František Mareš měl v její osobě nejlepší spolupracovníci, obětavou duši celého ústavu. Prosazovala sociální emancipaci a právo žen na vzdělání. Vlastenecké cítění mělo vliv na její sběratelskou činnost národopisného materiálu – krajek, výšivek a keramiky. Dala impuls k založení rozsáhlé sbírky lidového umění a k pořádání výstav. Publikovala v Ženských listech, ale i v jiném dobovém tisku. Zasadila se o vznik „poptavárny“ pracovních míst pro ženy. Usilovala o lepší existenční podmínky pracujících žen. V roce 1890 díky ní měla Vesna

---

²²⁰ MZA Brno, František Bartoš, Karton 265, G 167, s. 57.

²²¹ KALINOVÁ, NOVÁKOVÁ, s. 10.

²²² Tamtéž, s. 3.; MZA Brno, 70 let školního rady Františka Mareše, Karton 247, G 167, s. 3–15.

útulnu pro služebné z venkova, které hledaly práci. Byla hlavní osobou pokrokového ženského hnutí na Moravě, podporovala spolupráci moravských ženských spolků. Zasloužila se o Moravskou ústřední útulnu v Brně – první český sociální ústav otevřený roku 1899. Vedla ho dva roky, poté odchází do Kateřinek u Opavy a zakládá podle brněnské Vesny První českou hospodyňskou školu pro dívky. V roce 1909 odešla do Prahy, kde se věnovala organizační činnosti ženského hnutí. Na sklonku života se vrátila do Brna a tam roku 1926 v 68 letech zemřela.²²³

Nejvýznamnější pedagog Vesny František Mareš (1862–1941) vyrostl v Křetině na Moravě, jeho otec byl pivovarnický sládek. V roce 1873 odešel studovat německou reálku do Brna, školu ukončil maturitní zkouškou a pak pokračoval ve studiu brněnského učitelského ústavu. Rok 1883, kdy ukončil studium, byl začátkem jeho učitelské kariéry. První školou kde vyučoval, se stal český ženský učitelský ústav v Brně. V roce 1888 nastoupil jako ředitel pokračovací školy spolku Vesna. Zasloužil se o rozvoj celého školství Vesny, o vznik odborných oborů, spolupracoval na nových osnovách, které přizpůsoboval nastalým poměrům. Vesniny školy byly vzorem pro jiné dívčí ústavy. V letech 1901 a 1908 došlo k reorganizování středního dívčího vzdělávání i průmyslových škol pro dívky. Všechny tyto změny Mareš dokázal uplatnit v praxi a školy spolku Vesna jim přizpůsobit. V roce 1901 vzniklo první lyceum Vesny a on se stal jeho ředitelem. Následující rok převzal funkci jednatele spolku po Elišce Machové. V roce 1903 po dalších úpravách ve školách, mu zůstalo jen místo ředitele v novém dívčím lyceu a v penzionátu spolku. Tuto činnost vykonával do roku 1918, kdy Vesnu opustil a odešel na Slovensko pomoci dívčímu spolku Živena.²²⁴

Další osobností byla Julie Kusá (1858–1908) do Brna přišla z Prahy. Stala se ženou politika JUDr. Wolfganga Kusého, ten byl propagátorem českého školství. Sama Kusá podle pražského spolku, který se jmenoval Americký klub českých dam, přenesla do brněnské Vesny jeho ideály. Tady se započala její dlouhá aktivní kariéra pro ženské spolkové hnutí. Ve svém bytě zprovoznila první knihovnu a čítárnu pro členky Vesny, spřátelila se s Eliškou Machovou a angažovala se také v národopisném hnutí. Starostku spolku vykonávala v letech 1881–1891, v té době zahájila výuku průmyslová škola, po smrti svého manžela žila jen pro Vesnu. Kusá byla důležitou mecenáškou Vesny a jejích škol. Opakovaně přispěla značnou finanční částkou na stavbu školních budov a nejen to,

---

²²³ NOVÁKOVÁ, L., *Eliška Machová ve vzpomínkách a dobovém tisku*. In: Folia ethnographica. Supplementum ad Acta Musei Moraviae 41, 2007, s. 85–93.; KALINOVÁ, NOVÁKOVÁ, s. 4–6.

²²⁴ KALINOVÁ, NOVÁKOVÁ, s. 3–15.

stala se ručitelkou svým majetkem oproti půjčce v záložně, kterou spolek získal. V roce 1891 se podruhé vdala, jejím manželem se stal architekt Josef Fanta, v této době ukončila svoji činnost starostky ve Vesně a přestěhovala se do Prahy, kde pokračovala ve spolku Minerva.²²⁵

Další významnou byla Adéla Koudelová (1858–1946) narodila se v Brně do bohaté měšťanské rodiny, kde vyrůstala. V dospělosti odešla do Prostějova, tam nastoupila do funkce starostky ženského spolku Vlastimila a zde získala cenné zkušenosti pro další práci pro spolek Vesna. Do Brna se vrátila v roce 1891 a záhy byla zvolena starostkou Vesny. Tuto pozici zastávala dlouhých třicet let. Měla hlavní podíl na rozmanitých činnostech spolku. Hlavní náplní její práce byl školský program a vyučování na průmyslové škole. Jejím mužem se stal advokát JUDr. Josef Koudela, zemský poslanec, představitel národní strany, vlastenec a také mecenáš českých škol. Starostka spolku Vesna Adéla Koudelová s manželem byli častými finančními podporovateli a také významnými mecenáši českých škol, nejen Vesniných.²²⁶

Poslední z osobností, kterou zmiňují je Eliška Kozlová²²⁷ (1866–1939) v roce 1889 přišla vyučovat do škol spolku Vesna. Bylo jí pouze 23 let, když rozšířila svým příchodem čtyřčlenný tým pedagogického sboru interních učitelů. V návaznosti na potřeby společnosti plánovala rozšiřování škol o nové obory a uzpůsobila vyučovací osnovy. Začínala jako učitelka, pak se stala ředitelkou dívčí průmyslové školy, v kariéře postupovala na pozici inspekční komisařky²²⁸ a také se stala inspektorkou dívčího školství.²²⁹

---

²²⁵ KALINOVÁ, NOVÁKOVÁ, s. 5–6.; JÍLEK, K., *Památník k 50. výročí založení "První české pokračovací a výrobní školy dívčí v Brně", kterou otevřela Vesna dne 16. září 1886*, Brno 1936.

²²⁶ KALINOVÁ, NOVÁKOVÁ, s. 6.

²²⁷ MZA Brno, Eliška Kozlová, Karton 259, G 167.

²²⁸ ZVĚŘINOVÁ, Ž., *Eliška Kozlová*, MZA Brno, G 167, karton 259.

²²⁹ KALINOVÁ, NOVÁKOVÁ, s. 7.; *Památce Elišky Kozlové*, Učitelstvo odborných škol pro ženská povolání. In: Příloha Věstníku ženského školství odborného číslo 2, Moravská Ostrava – Mariánské Hory 1940.

5 ZÁVĚR

Vymezení přirozených mužských a ženských rolí vycházelo z vžitých představ filosofických, církevních a politických. Záležitosti veřejné sféry se dosud týkaly jen mužů, a soukromý prostor byl vlastní ženám. Život žen se ubíral v tradičním pojetí manželky, matky a hospodyně, ale tento ženský úděl se otřásl v základech. Středobodem jejich života přestává být jen domácnost, od níž se ženy začínají odvracet a sílí u nich zájem o veřejné dění. Objevují se první pokusy v zakládání dívčích škol, prosazování se žen ve společnosti v rámci spolkového života. Hlavními nositelkami ženského hnutí se staly příslušnice středních vrstev. Těchto žen se otázka vzdělávání týkala nejvíce.

V padesátých a šedesátých letech v Praze byly dívčí školy veřejné a soukromé. Soukromá dívčí zařízení mimo Prahu nenabízela takové ucelené vzdělání jako ty pražské. Již v polovině padesátých let se emancipovaly dívčí třídy z veřejných dívčích škol. K prvním školám patřil ústav Bohuslavy Rajské, Amerlingova Budeč (1843–1845) Nabídka dívčích škol se zlepšila a rozšířila během šedesátých let. Vznikaly také odborné školy podporované ženskými spolky. V roce 1863 začala výuka na Vyšší dívčí škole v Praze a proces byl dokončen roku 1890 zřízením gymnázia pro dívky nazývaný Minerva. Cílem výuky Vyšší dívčí školy bylo, aby se žákyně staly dobrými vzdělanými manželkami a matkami, převažovala výuka ručních prací. Největší pozornost dívčímu vzdělání před uzákoněním povinné osmileté školní docházky roku 1869 věnovala Hasnerova reforma. Zákon ustanovil obecnou školu a podnítil vznik měšťanských škol, v nichž byly osnovy pro dívky a chlapce stejné. Zároveň v Praze zřídil první ženský učitelský ústav a umožnil příchod učitelek do veřejných škol. Mezi jedny z prvních spolků podporujících vzdělání patří Spolek sv. Ludmily, Český výrobní spolek, Ženský výrobní spolek a spolek Vesna. Poslední dva jmenované spolky zajišťovaly výuku na úrovni středních odborných škol. Jednalo se o jednoleté až tříleté průmyslové, obchodní a vyšší dívčí školy. Na těchto školách mohly dívky z nižších vrstev vycházející z měšťanských i obecných škol dále studovat. Získávaly tak praktické i umělecké zkušenosti.

Na charitativní a vzdělávací činnost se zaměřil Ženský výrobní spolek český. Náplní spolku byly vzdělávací kurzy, pracovní agentura pro ženy a první obchodní a průmyslová škola dostupná i pro dívky z nemajetných rodin. Toto zařízení se stalo vzorem pro obdobné školy zakládané i v dalších městech, kdy na konci 19. století dospěl čas pro vznik dívčích průmyslových škol a hospodyňských škol. Rokem 1900 se zakládají specializovaná šestitřídní dívčí lycea zakončená maturitní zkouškou.

Ženské vzdělání se prosazovalo obtížně a střední školství dlouhou dobu zůstávalo jen zbožným přáním. Teprve poté co společnost akceptovala, aby ovdovělé nebo neprovdané ženy mohly žít důstojně, mohly se zrodit střední školy. První snahou obohatit tímto způsobem ženské vzdělání se stala pražská průmyslová škola pro dívky. Byla pod patronátem Spolku sv. Ludmily vybudovaná roku 1865, zaměřená na bezplatné vyučování chudých dívek, které zde mohly získat vědomosti k výkonu povolání vhodného pro ženu a rovněž základní vzdělání. Spolek sv. Ludmily zřízený roku 1851 podporoval chudé vdovy a dívky v odpoledních kurzech, kde se učily ručním pracím. Před jeho zrušením založila Karolina Světlá Ženský výrobní spolek český. Všechny vzdělávací ústavy daly ženám možnost se ekonomicky osamostatnit. Při seberealizaci žen na trhu práce docházelo k střetům s muži, protože ženy začaly představovat konkurenci v oborech mužských.

Důsledkem kulturního vývoje bylo nakonec studium žen na vysokých školách. Střední školy pro dívky, dívčí gymnázia s výukou podobnou chlapeckému a dívčí lycea sloužící vyššímu vzdělání kladla zvláštní zřetel na postavení a výchovu ženy v rodině a společnosti. Vznik vyššího dívčího školství a možnost studovat na vysokých školách, tvoří podstatnou součást emancipační otázky v rámci kulturního vývoje doby. Důležitým mezníkem v dějinách českého školství bylo soukromé gymnázium Minerva, kde dívky skládaly maturitní zkoušku a pak pracovaly na pozicích učitelek, vychovatelek a úřednic. Poté již o ženské vzdělanosti i školní docházce nikdo nepochyboval ani těmto myšlenkám neodporoval.

Ženský vzdělávací spolek Vesna koncem 19. století patřil k nejvýznamnějším českým institucím v Brně. Počátky spolku Vesna spadají do období, kdy se odehrává boj o jazykovou rovnoprávnost a národní svébytnost Čechů. Jeho zaměření na rozvoj vzdělanosti žen na Moravě svým významem překročilo hranice území. Spolek Vesna vznikl v době, kdy sborový zpěv byl nejvýraznějším projevem vlastenectví, provázal jeho začátky. Soustředil kolem sebe významné osobnosti české kultury a tím se z něj stal důležitý činitel kulturního života. Okolnosti, které provázely vznik na jeho počátku, to byla snaha zlepšit stávající úroveň žen ve společnosti. Rozvíjet vzdělávání dívek a žen, ideu ženského hnutí a úsilí o zkvalitnění výchovy vybudováním Vesniných škol. Tím pozvednout postavení žen ve společnosti. Prosadit a dopřát jim vyšší vzdělání, zapojit je do veřejného a kulturního života v Brně a to v silně germanizovaném prostředí města byl nelehký úkol.

Nabízí se otázka, proč Vesna a z jakého důvodu založila pokračovací školu a všechny další, co ji k tomu vedlo? Odpovědí byla vlastenecká snaha, rozhodnutí na základě vlasteneckých pocitů a přání mít a zřídit českou školu, podporovat české dívky a zpřístupnit jim vzdělání, v té době jinou možnost v Brně neměly. Pouze navštěvovat německou školu nebo školu pro učitelky. Vedla je snaha obrodit český jazyk, dopřát dívkám vzdělání pro jejich budoucnost. Zájem o studium na školách, ale i v kurzech, které škola pořádala, předčil všechna očekávání. Hlásilo se stále více dívek. V Brně v době začátků spolku Vesna a jejích škol se rozrostlo průmyslové odvětví. Brno patřilo k nejprůmyslovějším městům Rakouska-Uherska. Společnost si žádala nové vzdělané zaměstnance, proto Vesna zřídila průmyslovou školu a nové obory, pro lepší uplatnění žen na trhu práce.

Téma činností spolku Vesna a jejího školství je natolik rozsáhlé, že jsem ve své práci provedla pouze rámcové seznámení s tematikou a nemohla jsem jít do větších detailů. Přesto věřím, že se mi podařilo svým způsobem zpracování ozřejmit, jak probíhala emancipace žen v Praze a v Brně od samého počátku až do přelomu století, kolem ženského spolku Vesna a na jeho školách.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Nepublikované prameny (členěno dle kartonu, knih)

Moravský zemský archiv v Brně: Spolek Vesna

WURMOVÁ, M., Soupis fondu G 167. Vesna 1870–1952, Státní archiv v Brno 1957.

Zápis ze schůze ze dne 4. 12. 1871, Kniha 37, G 167.

Zápis ze schůze 06. 04. 1872, Kniha 37, G 167.

Zápis ze schůze 21. 04. 1872, Kniha 37, G 167.

Zápis ze schůze 05. 05. 1876, Kniha 37, G 167

Zápis ze schůze 13. 07. 1876, Kniha 37, G 167.

Zápis ze schůze 30. 04. 1877, Kniha 37, G 167.

Zápis z výborové schůze, 02. 06. 1882, Kniha 37, G 167.

Zápisy ze schůzí 1883–1886, Kniha 37, G 167.

Zápis ze schůze 02. 06. 1882, Kniha 37, G 167.

Zápisy z valných hromad a schůzí, Karton 39, G 167.

Zápisy ze schůzí a valných hromad, Karton 47, G 167.

Kronika spolku 1870–1895, Kniha 72, G 167.

Zpráva o činnosti ženského vzdělávacího a výrobního spolku Vesny v Brně za rok 1896, Brno 1897, Kniha 75, G 167.

Zpráva výroční ženského vzdělávacího a výrobního spolku Vesny v Brně, rok 1899, Brno 1900, Kniha 77, G 167.

Vesna v Brně II., Kniha 79, G 167.

Výroční zpráva z 32. rok správní, rok 1902, Kniha 79, G 167.

Vesna v Brně, Kniha 80, G 167.

Zpráva z třicátý třetí rok správní spolku Vesny v Brně, rok 1903, Kniha 80, G 167.

Výroční zpráva spolku Vesny 1905–1906, Kniha 83, G 167.

Výroční zpráva spolku Vesny 1906–1907, Kniha 84, G 167.

Výroční zpráva spolku Vesny 1908–1909, Kniha 86, G 167.

Kronika dívčího lycea spolku Vesny v Brně, školní rok 1900–1901, Kniha 122, G 167.

VI. Výroční zpráva první české pokračovací školy dívčí ženské vzdělávací jednoty, Vesny v Brně, školní rok 1889–1890, Brno 1890, Karton 134, G 167.

XIII. Výroční zpráva dívčí školy ženské výrobní a vzdělávací jednoty Vesny, školní rok 1898–1899, Karton 141, G 167.

Zpráva Vyšší dívčí školy, školy průmyslové, za školní rok 1901–1902, Kniha 144, G 167.

X. Výroční zpráva dívčí školy Vesny v Brně, školní rok 1895–1896, Brno 1896.

XX. Výroční zpráva dívčí průmyslové školy Vesny v Brně, 1905–1906, Kniha 148, G 167.

Výroční zpráva dívčího lycea Vesny v Brně, školní rok 1901–1902, Kniha 157, G 167.

Korespondence Vesny, Karton 237, G 167.

70 let školního rady Františka Mareše, Karton 247, G 167.

Knihovna a čítárna, Karton 247, G 167.

Stanovy ženského vzdělávacího a výrobního spolku „Vesny“ v Brně, Brno 1888, G 167, karta 247.

MIKŠÍČKOVÁ-HRUBÁ, M., Vzpomínka nazvaná Počátky Vesny, Karton 258, G 167.

Opisy zápisníků Vesny 1870–1905, Karton 258, G 167.

Eliška Kozlová, Karton 259, G 167.

ZVĚŘINOVÁ, Ž., *Eliška Kozlová*, MZA Brno, karta 259, G 167.

I. zpráva výroční první české pokračovací školy dívčí ženské vzdělávací jednoty Vesny v Brně, školní rok 1886–1887, Brno 1887, Karton 265, G 167.

František Bartoš, s. 57, Karton 265, G 167.

IX. Zpráva výroční dívčí školy Vesny v Brně, školní rok 1894–1895, Brno 1895, Karton 265, G 167.

Vesniny tisky, Karton 266, G 167.

Publikované prameny

JÍLEK, K., NAVRÁTIL, E., *Památník Vesny 1886–1936. Památník k 50. výročí založení „první české pokračovací a výrobní školy dívčí v Brně, kterou otevřela Vesna dne 16. září 1886*, Brno 1936.

Památce Elišky Kozlové, Učitelstvo odborných škol pro ženská povolání. In: Příloha Věstníku ženského školství odborného číslo 2, Moravská Ostrava – Mariánské Hory 1940.

Sborník Vesny 1932. Na památku F. Marešovi k sedmdesátým narozeninám vydal spolek „Vesna“ v Brně. Sborník zredigovala Žofie Zvěřinová, Brno 1932.

Sborník ženské vzdělávací jednoty „Vesny“ v Brně, Brno 1882.

Vesna v Brně. Jubilejní památník 1870—1886—1891—1911, Brno 1911.

Ženský vzdělávací a výrobní spolek Vesna, *Vesna. Sborník ke čtyřicetiletému výročí městských dívčích odborných škol v Brně*, Brno 1926.

Periodika

Moravská orlice 21. 03. 1872, 10/66, s. 1.

Moravská orlice 07. 05. 1873, 11/105, s. 2.

Literatura

ABRAMSOVÁ, L., *Zrození moderní ženy. Evropa 1789–1918*, Praha 2005.

BAHENSKÁ, M., *Počátky emancipace v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005.

BAHENSKÁ, M., *Pomalou, pozvolnou, po špičkách. K chápání a reflexi pojmu emancipace v českých zemích v 19. a 20. století*. In: 19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly.

BAHENSKÁ, M., *Spolupráce nebo rivalita? Vztahy mezi ženskými spolky a jejich představitelkami ve 40. – 70. letech 19. století*. In: Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století. Praha 2007.

- BAHENSKÁ, M., *Život měšťanské rodiny 19. století ve vzpomínkách žen*. Museum vivum. Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 3, 2007.
- BAHENSKÁ, M., *Bohuslava Rajska a její podíl na vzdělávání dívek v první polovině 19. století*. In: *Život pro historii*. Ústí nad Orlicí 2007.
- BAHENSKÁ, M., *Víc než „Kinder, Küche, Kirche“? Význam ženských spolků a jejich vzdělávacích aktivit v druhé polovině 19. století*. In: *Entwicklung slawischer Literatursprachen, Diglossie, Gender. Literalität von Frauen und Standardisierungsprozesse im slawischen Areal*, München 2006.
- BAHENSKÁ, M., *Osobnosti české minulosti. Vojta Náprstek (1826–1894)*. In: *Historický obzor* 17, 2006, číslo 9 a 10.
- BAHENSKÁ, M., *Ženy ve veřejném životě ve druhé polovině 19. století. Spolek svatě Ludmily a činnost Marie Riegrové-Palacké*. In: *Český časopis historický* 103, 2005, číslo 3, s. 549–571.
- BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ D., *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*, České Budějovice 2011.
- BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ, D., *O ženské práci. Dobové (sebe)reflexe a polemiky*, Praha 2014.
- BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ, D., *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, Praha 2010.
- BAHENSKÁ, M., MALÍNSKÁ, J., *Ženy a politika (1890–1938)*, Praha 2014.
- BEDNÁŘOVÁ, V., *Jak vznikalo dívčí odborné školství na Moravě*, Brno 1940.
- BEDNÁŘOVÁ, V., *Zakladatelky českého dívčího školství. Bibliografické letáky*, Brno 1957.
- BEZECNÝ, Z., *Česká šlechta a salony v druhé polovině 19. století*. In: *Salony v české kultuře 19. století*. Sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 12. – 14. března 1998, Praha 1999.
- BUREŠOVÁ, J., *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*, Olomouc 2001.

- BRABENCOVÁ, J., *Ženská otázka a česká společnost v průběhu 19. a na počátku 20. století: vývoj vyššího dívčího vzdělání*. In: MACHAČOVÁ, J., MATĚJČEK, J. (ed.), *Studie k sociálním dějinám*, Praha 1999,
- ČAPKA, F., *Dějiny českých zemí 1800–1918*, Brno 2003.
- DRTINA, F., *Dívčí školství u nás a jinde*, Praha, Jednota učitelek, 1905.
- FIALOVÁ, V., *Brněnská Vesna a její význam v moravském národopisu*. In: *Časopis Matice moravské*, 35, 1959.
- FIALOVÁ, V., *Vesna a počátky národopisu*. In: *Ženy na Moravě*, 52. ročenka Dobročinného komitétu v Brně, Brno 1940.
- FLODROVÁ, M., *Jurkovič, Brno a Vesna*, Brno 2012.
- HEMELÍNOVÁ, B., *Projekce ideálu českého galantního muže do typu lva salonů a jeho obraz v české literatuře 19. století*. In: *Salony v české kultuře 19. století*. Sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 12. – 14. března 1998, Praha 1999.
- HOFFMANOVÁ, E., *Karel Slavoj Amerling*, Praha 1982.
- JOHANIDES, J., *Magdalena Dobromila Rettigová. 1785–1845*, Praha 1995.
- KALINOVÁ, A., NOVÁKOVÁ, L., *Dcerám českým.... Brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870–1920*, Brno, Moravské zemské muzeum 2007.
- KÁDNER, O., *Dějiny pedagogiky, díl III. sv. 3*, Praha 1923.
- KÁDNER, O., *Vývoj a dnešní soustava školství, díl II.*, Praha 1929.
- KUČEROVÁ, V., *K historii ženského hnutí v Čechách*, Brno 1914.
- LENDEROVÁ, M., *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.
- LENDEROVÁ, M., *K hříchu a k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha 1999.
- LENDEROVÁ, M., *Dívčí vzdělání v Čechách 19. století*. In.: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*, Praha 2004.

- LENDEROVÁ, M., *Normy ženského chování a jejich proměny v průběhu devatenáctého století*. In: Studie k sociálním dějinám 19. století 7, 1997.
- MACURA, V., *Salon u Fričů a konverzační slovník pro dámy*. In: Salony v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 12. – 14. března 1998, Praha 1999.
- MALÍNSKÁ, J., *Do politiky prý žena nesmí-proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*, Praha 2005.
- MALÍNSKÁ, J., „*My byly, jsme a budeme!*“ *České ženské hnutí 1860–1914 a idea českého národa*, Praha 2013.
- MAREŠ, F., *O dívčím vzdělání*. In: Ženy na Moravě, 52. ročenka Dobročinného komitétu v Brně, Brno 1940.
- MERHAUT, J., *Vesna v Brně. K úprkovým lunetám na škole Vesnině*, Brno 1897.
- NEUDORFLOVÁ, L. M., *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, Praha 1999.
- NĚMEC, J., F. Mareš, ředitel dívčích škol Vesny v Brně. In: *Sborník Vesny F. Marešovi k sedmdesátým narozeninám*, Brno 1932.
- NOVÁKOVÁ, L., *Eliška Machová ve vzpomínkách a dobovém tisku*. In: Folia ethnographica. Supplementum ad Acta Musei Moraviae 41, 2007.
- NOVÁKOVÁ, L., *Spolek Vesna a jeho národopisné aktivity*. In: Národopisná revue 13, 2003.
- NOVOTNÝ, J., *K počátkům novodobých měšťanských salonů v Praze*. In: Salony v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 12. – 14. března 1998, Praha 1999.
- Ottův slovník naučný. Dvacátý sedmý díl, Vůz – Zyzkowski. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, Praha 2002.
- PÁNKOVÁ, M., *Vzdělávání dívek v Čechách*, Praha 2006.
- RAK, J., VLNAS, V., *Česká hra na salon*. In: Salony v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 12. – 14. března 1998, Praha 1999.

- SOCHOROVÁ, L., *Ideál české dámy*. In: Salony v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 12. – 14. března 1998, Praha 1999.
- SRŠEŇ, L., *Pražský salon u Palackých a Riegrových*. In: Salony v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 12. – 14. března 1998, Praha 1999.
- ŠAFRÁNEK, J., *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů 1*, Praha 1918.
- ŠANDEROVÁ, V., *Sedmdesát let brněnské Vesny*. In: Ženy na Moravě, 52. ročenka Dobročinného komitétu v Brně, Brno 1940.
- TARAJLO-LIPOWSKA, Z., *Snahy o sblížení národů na salonní půdě: Honorata z Wiśniowských Zapová a český salon*. In: Salony v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 12. – 14. března 1998, Praha 1999.
- TRKANOVÁ, M., *Eliška Machová a Vesna*. In: Ženy na Moravě, 52. ročenka Dobročinného komitétu v Brně, Brno 1940.
- PEŠKOVÁ, J., *Salony jako místo setkání*. In: Salony v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 12. – 14. března 1998, Praha 1999.
- UHROVÁ, E., *Ženy, které uměly myslet i bez manžela*, Praha 2009.
- UHROVÁ, E., *České ženy známé a neznámé*, Praha 2008.
- VONDRA, R., *České země v letech 1792–1848. Formování novodobého českého národa ve věku cylindrů, krinolín a nástupu páry*. Praha 2013.
- VOŠAHLÍKOVÁ, P., MARTÍNEK, J. a kol., *Cesty k samostatnosti. Portréty žen v éře modernizace*, Praha 2010.

7 ABSTRACT

The topic of the thesis is the Emancipation process concerning the women's education in the second half of the nineteenth century till the beginning of the twentieth century and the role of Vesna in Brno where the emancipation of women was characterized, from the first attempts to gain better position in the society and their effort for education to the period when women pass the graduation exam at the two first institutes of this type in the Habsburg Monarchy – at the grammar school Minerva in Prague and at the Vesna lycée in Brno.

In the middle of the nineteenth century the issues of women's emancipation and their education, which is the main subject matter of this topic, are solved. The centre of women's life is not the household anymore. Women start to be interested in public life. They gradually become involved in the social life. They perceive emancipation as a process parallel with the formation of the new nation, leading to an educated, responsible, financially independent woman who is able to take care of her family. Another typical feature of the Czech women's movement is the cooperation with men who belong to the supporters of the changes in society. At this time women's clubs which focus on various activities – educational, charitable and cultural – are founded. One of the most important role of these clubs was the founding of own schools for girls, e.g. technical schools, colleges and grammar schools.

The Vesna Club was one of them. At the end of the nineteenth century this educational club belonged to the most significant Czech institutes in Brno. I was founded at the time when there was struggle for the language equality and the national independence of Czech people. Its focus on women's education in Moravia exceeded the borders of this area. This club was founded at the same time when the choir singing represented the most important manifestation of patriotism, it accompanied its beginnings. It cooperated with eminent personalities of Czech culture which made it a significant factor of the cultural life. At the beginning it strived to educate girls and women, it supported the idea of women's movement and better education. For that reason it aimed to build the Vesna schools. It improved the position of women in society. It enabled them higher education, it engaged them in the social and cultural life in Brno which was not an easy task in a strongly germanized town.

8 PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – Vyšší dívčí škola a škola průmyslová

Zdroj: MERHAUT, J., K Uprkovým lunetám na škole Vesnině, Brno 1897, s. 9.

Příloha č. 2 – V kreslárně

Zdroj: MERHAUT, J., K Uprkovým lunetám na škole Vesnině, Brno 1897, s. 15.

Příloha č. 3 – Průmyslová škola

Zdroj: MERHAUT, J., K Uprkovým lunetám na škole Vesnině, Brno 1897, s. 14.

Příloha č. 4 – Dívčí lyceum

Zdroj: MERHAUT, J., K Uprkovým lunetám na škole Vesnině, Brno 1897, s. 10.

Příloha č. 5 – Kurz pro domácí hospodářství

Zdroj: *Vesna v Brně. Jubilejní památník 1870–1886–1891–1911*, Brno 1911, s. 8.

Příloha č. 6 – Seminář pro učitelky hospodyňských škol

Zdroj: *Sborník Vesny 1932. Františku Marešovi k sedmdesátým narozeninám*, Brno 1932, s. 161.

Příloha č. 7 – Před penzionátem v zimě

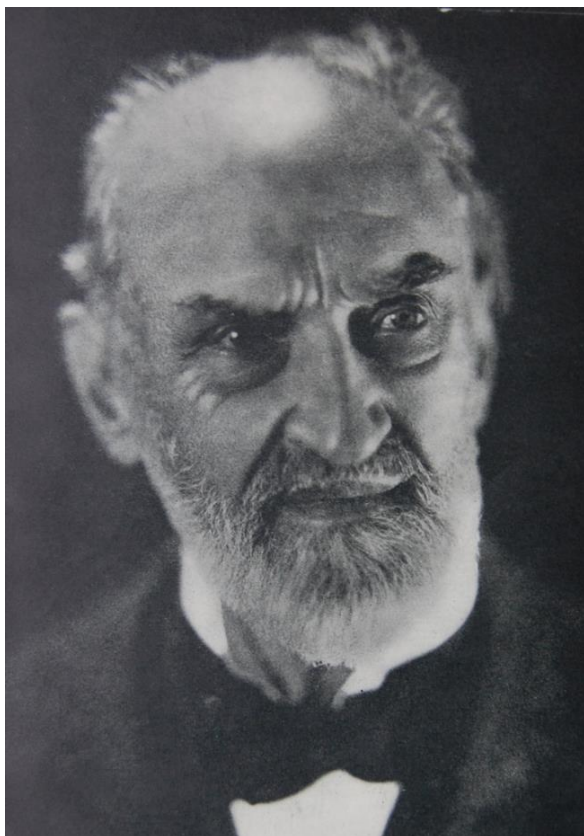
Zdroj: *Vesna v Brně. Jubilejní památník 1870–1886–1891–1911*, Brno 1911, s. 16.

Příloha č. 8 – V zahradách na jaře

Zdroj: *Vesna v Brně. Jubilejní památník 1870–1886–1891–1911*, Brno 1911, s. 17.

Příloha č. 9 – František Mareš

Zdroj: MZA Brno, FM, Karton 265, G 167, s. 3.

Příloha č. 10 – Eliška Machová

Zdroj: NOVÁKOVÁ, L., *Spolek Vesna a jeho národopisné aktivity*. In: *Národopisná revue* 13, 2003, s. 137.